

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 MÁRCIUS

TARTALOM:

MÉCS LÁSZLÓ: MONDD EMBER, KI AZ ISTENED?

KÁDÁR ERZSÉBET: Az örökség

SIK SÁNDOR: Kétélű kard, A szekér, Valaki a hegyen kiállt

POSSONYI LÁSZLÓ: A mai Franciaország előfutára

HORVÁTH BÉLA: Üzenet

HORVÁTH IMRE: Egy napom, Nekik jobb

HEGEDŰS ZOLTÁN: A hőssze-
relmes

HUNYADY ISTVÁN: Csodálatos tarsoly

VAJDA ENDRE: Az európai kultúrához, Ikonok, Gyászének, Kristályellenőrzés

RÓNAY GYÖRGY: Apám a koporsóban

VÉGH GYÖRGY: Honvág, 1928 november 7.

GULYÁS PÁL: Ez itt az éj

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

IGNÁCZ RÓZSA: Mindenes lángelmék

E L V E K É S M Ű V E K

ANTAL LÁSZLÓ: Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom (1880-1940), — LOYASS GYULA: Márai Sándor: A gyertyák csonkig égnek; Kürti Pál: Világszínház két háború közt, — VAJDA ENDRE: Kolozsvári Grandpierre Emil: Tegnap; Kiss Jenő: Napforduló, — SOMLYÓ GYÖRGY: Devecseri Gábor: Ál-állatkereskedő, vagy az igaz szerelem diadala, — VIDOR MIKLÓS: ifj. Ambrózy Ágoston: Séta

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNKA

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 12 P, félévre 6 pengő

Külföldre: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 15 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·20 P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

AVIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: POSSONYI LÁSZLÓ**

MÉCS LÁSZLÓ:

MONDD EMBER, KI AZ ISTENED?

Minél nagyobb naprendszered,
annál nagyobb Napod,
Mondd testvér, ki az istened,
Napod s megmondom, ki vagy
s hős-álmod mért kopott?

Vannak, akiknek istenük
a Has, a Pénz, a Góg,
naprendszerüknek Napja ez
a négykézláb járó, föld-faló
mivoltuk szinte bög.

A Szerelem Napja körül
három bolygó siet:
boldogság, bűn, bálványozás.
Ha pattan a szappanhab-Napod:
hová zuhan szíved?

Igazság, Szépség: szent Napok,
delejkörük gyönyör,
a bolygójuk a Tudomány,
Művészet, ám ha itt lakol,
örök éhség gyötör.

Mondd testvér, ki az istened
s én megmondom, ki vagy.
Ha dideregsz, ki az oka?
Bénán bolyongsz s szívedre les
a világúri fagy.

Az összes kis naprendszerek
ős-Nap körül keringenek,
Isten körül. Költözz ide
s a Béke-bolygón megleled
boldogság-ingedet!

AZ ÖRÖKSÉG

Tavaly nyáron két hétre elfogadtam öreg nagynéném meghívását. Unalmas nyaralás lesz — gondoltam kegyesen, — nem baj! Marika tantinak örömet szerzek vele.

Tíz éve nem láttam őt. Már akkor is jól benne járt a hetvenben. Valamikor minden karácsonyunk vendége volt. Itt nála azonban, a délvidéki kisvárosban, csak gyerekkoromban jártam.

Amikor most megpillantottam a sárgára avasodott családi ház előcsarnokában, egyetlen villanykörte sovány fényében, olyan pici volt, olyan fakó és törékeny, hogy falra ágaskodó árnyékát is testesebbnek éreztem. Megölelt, vállamat, hátamat tapogatta. Köszvénytől görcsös gyerekkezének durva és súlyos markolása nagyon ismerős volt.

Gyorsan lesegítette rólam a kabátot, kalapot. Valaki táskáimat ragadta el.

— Teréz... — világosít fel Marika néni. — Ő az...

Ismerem, hogyne is ismerném. Annyit hallottam róla... Észre sem veszem s már pufók pamlagon ülök, néném mellém telepszik egy jóval magasabb, egyenes hátú székre s kérdez, kérdez. Kapkodva felelek. Igen, a húgomnak kislánya született... Most Sellyékről kérdez, közös ismerősökről... Persze már beköltöztek az új házba, a Rózsadombon... Elmondanám azt is, milyen a ház... De már nem hallgatja. A gazdag ember göggyével visszatolja az aprópénzt: a részletek nem érdeklik; születés, betegség, halál... sikerült vizsga, új állás, örökség... Csak kétféle hírt ismer: jót és rosszat, árnyalatok nélkül. Elmosolyodom. Marika tanti madártávlatból látja a világot. Néha anyám nevéen szólít, máskor a nagyanyámén.

Milyen nyughatatlan! Mintha attól félne, hogy elrepülök. Unszol, — innék-e egy pohár ürmöst vacsora előtt?... A szekrényben kotor. Elébe indulok, de visszaparancsol a helyemre. Alig lát, s félti a holmiját azoktól, akik tisztábban látnak. Szorongva nézem. Fel-felugrik székéről, végigrebben a szobán, inogva fut, apró léptekkel, talán egy váratlan léghuzat is elsodorhatná. Keze végigsiklik a bútorok peremén, meg-megtámaszkodik bennük. Szoknyája súrolja a székek, pamlagok huzatát. Halk, száraz zajt csap, akár a szobába betévedt éjjeli pille.

Még korai az idő, de mindketten fáradtak vagyunk. A szobámba kísér. Fogom a kezét, madárcsontjait vékonyan fedi a bőr. Megérintem az arcát, a homloka is hideg. S amikor fölébe hajlok, borzongva érzem, hogy olyan szagtalan, akár egy tárgy.

Reggelire mézet eszünk, vajjal keverem el.

Most eszembe jut, hogy Marika tantinak van egy zenélő szekrénye.

Már szalad is, hogy megszólaltassa.

Díszes bútordarab, — biedermeier komódnak nézném. Szép, régi rézveretek fénylenek rajta. Tízféle fából válogathatót és fél életét eltölthette vele, aki a szekrény lapját és oldalait berakások-

kal cifrázta. Néném valami fogantyúfélét vesz elő, beleilleszti a szekrény oldalába. Nem engedi, hogy hozzányúljak. Tereztért cseppet. Az öreg cseléd morogva húzza fel a gépet. Most megszólal a szekrény kongó, harsány, készséges muzsikája. Marika tanti megfogja kezemet, mintha táncra akarna perdülni velem. Majd hirtelen eltol magától s felemeli a szekrény fedelét. Üveglap alatt látom a szerkezetet. Egy rézhenger torog itt apró fogakkal, fölötté billentyűsor. A henger minden mozdulásánál a billentyűk tetején egy-egy parányi méh vagy zöldtestű légy elevenedik meg. Mélytűzű színekben ragyognak, áttetszőn vékony fémből készült szárnyuk finoman rezeg. Mintha virágok kelyhében donganának. De időnkint egy-egy nagy, tarka, citra lepke is felszáll a szekrény mélyéből. Vékony, szinte láthatatlan drótkar emeli. Odakoccan egy parányi csingóhoz, azután illegve visszaereszkedik helyére. Zsong, duruzsol, csillog és csörög a csodálatos gép. S árad belőle az érzelmes dal. Marika néni belekacag a csengetyűk csiripelésébe. Majd hirtelen elnémítja a szekrényt.

— Már unom, — int türelmetlenül. — Mindig ugyanazt játszsa. Ül mellém, beszélj magadról...

De inkább ő beszél. És elmondja a híreket, melyeket tegnap én hoztam neki. Hallgatom derűs türelemmel. Beszél, beszél s nevet. Nevetése olyan folytonos és árnyalatnélküli, mint amikor a szél pacskolja a vitorlát. Most az öregkor sokféle nyavalyáját panaszoja. Fiatal, szerelmes férjek beszélnek így feleségük zsarnokságáról.

— Untatlak! — kiáltja hirtelen. A kezem felé nyúl. Ismét biztat: — Beszélj inkább te. Arról, ami érdekel. Mondd, milyen mostanában a divat? — De szóhoz sem jutok. Új ruháját mutatja nekem. — Ez is divatos, de csak annyira, hogy tíz évig viselni fogom. — Elszégyeli magát: — Hol leszek én tíz év múlva...

— Tíz esztendő!... — folytatja dohogva. — Isten őrizz! nem bálnám, ha ma éjjel értem jönne... Tudod, kire gondolok?

Hogyan hinnék neki? Suttogva mondja, mintha attól félne, hogy meg is hallhatják odafönt. Sokszor beszél a halálról. Kell, hogy beszéljen róla. Ahányszor csak nagyobbbat nyujtózik, koccan a koporsója. Úgy beszél a halálról, akár egy rossz rokonról és kényszerű lakótársról, aki folytonosan a közelben settenkedik. És én hallgatom zavartan bólogatva, mintha nekem nem illenék szidni ezt a rokont, mert nekem nem rokonom.

Egyszer megkérdem:

— Mit csinál ilyenkor délelőttönkint, Marika néni, ha nincs vendége?

Most azután igazán hangosan nevet.

— Akkor is beszélek! — Ráncos arcán mosoly. Szégyenlősen folytatja: — Magamban beszélek!

Szorosan fogja a kezem. Meg-megtapogtatja a vállam, a hátam. De hangja mégis oly távoli, mintha egy széles folyó túlsó partjáról hozná felém a szél. Szokatlan, szédült magányt érzek: nem csodálkoznám, ha a tükörbe néznék s nem látnám benne a tükörképemet.

A zenélő szekrény nem az egyetlen furcsa tárgy Marika tanti zsúfolt szobáiban. A kályha mellett a földön egy hatalmas vörösréz teknősbéka hasal, ha rálépek a farkára, felpattan a háta: a hamutartómat ürítem belé. Az íróasztalon szerezcsenfej vigyorog már-

ványtalapzaton; a tollat a koponyájában mártjuk meg. Egy ébenfalapon, ezüst oszlopban, óra ketyeg.

— Huszárcapitány nagybátyádé volt, — súgja Marika néni s titkolózva mutatja nekem, hogy az óra fogaskerekei közé egy miniatúr-festményt rejtettek, egy meztelen keblű nő. És rengeteg színes, aranyozott szobor, barokk faoltárok maradványai. Szekrények, polcok párkányán indák tekergőznek, régi tükörkeret töredékei. Mintha egy különös betegség vert volna itt tanyát, egy gombafajta szívná a deszkák vérét, ezek a díszek úgy tapadnak az időpácolta, horpadt bútorokra, akár a tapló a vén fák törzsére.

— Az uram szerette őket, — mondja Marika néni. — Ezer-mester volt. Ő maga is fűrt, faragott.

A pamlagot, amelyen alszom, egy régi ágyból szerkesztette. A pohárszék, melyet két korhadt szekrényből ácsoltak össze, megdőbönt torz arányaival. Az egyik asztalra virágvázát akarok állítani. Marika tanti felsikolt:

— Ne tedd oda! Felborul. Nem látod, hogy a lapja is csupa faragás?

Leülök egy karosszékbe a kályha mellé. S megint rémületbe ejtem nénémet.

— Összetörik alattad, — kiáltja. — Gyönyörű székek, de nem szabad beléjük ülnöd.

Vakon és biztosan csak Marika néni mozog az álnok és ostoba tárgyak között. Tudja mindegyikről, hol és hogyan fogja meg. Maga törülgeti őket. A délelőttöt velük tölti el. Libeg-lobog köztük, olyan, mint a kis kék láng az elhamvadó parázs fölött.

Az emléket szereti bennük — gondolom. Néha faggatom, honnan került ide ez a sok holmi. Röviden felel. Ilyesmit mond:

— Az uram hozta... Már nem is emlékszem, hogyan jutott hozzá...

Mondatai most vértelenek, mint őszi falevelek. Lassan megérem, hogy emlékei olyan elhullók, mint a száraz lomb. Eltemette. akiket szeretett, gondjai elmúltak, fájdalmai kiégtek, örömei súlytalanokká váltak. Úgy nevet, akár a gyerekek, oktalanul. Nevetése félelmetesen hasonlít a zenélő szekrény ezerszer lejátszott, kopott, süket és ma is harsányan friss, üresen kongó muzsikájára.

De a szekrény megbabonázott. Szellemeket idézek vele. Hallgatom, mint az orvos a beteg szívhangjait. Ha Marika néni kimegy a szobából, azonnal megszólaltatom. Fölébe hajlok, nézem a billentük fáradhatatlan táncát. Minél tovább nézem, annál ostobább a gép. A változhatatlan játék bosszant és kísérletezésre csábít. Megnémitom a dal közepén. Vagy azt lesem, kegyetlen közönynyel, ahogyan elfárad s egy sóhajszzerű, hamisba torzult hanggal megmerevedik. Néném lelkemre kötötte, hogy mindig Terézzel huzassam fel. Ez a tilalom is bosszant. Természetes, hogy megszegem. Körülnézek, akár egy tolvaj, s ha senki nem lát, lodítok néhányat a fogantyún. A szekrény némán tűri, hogy gúnyt űzzek belőle. Nem árul el. De ha a nénény belép a szobába, el kell hallgattatnom. Néha azt gyanítom, hogy félti tőlem. Furcsa játékomról mit sem tud, csak félti tőlem gyerekes féltékenységgel.

Lassan múlik az idő.

Passziánszt rakok, amíg beleszédülök. Néném nem tűri, hogy olvassak.

— Két hétig az enyém vagy, — imétli. — Ne sajnáld tőlem ezt a rövid időt.

Felállok, járkálok a szobákban, mindinkább elhatalmasodó csömörrel nézem a bútorszörnyeket és az elmés dísz tárgyakat, néném játékait. Mert azok. Felnőtt játékaik, kiagyaltak, torzak, püf-fedtek, izléstelenek. Minden darabot apróra megvizsgállok.

Azután beszélgetünk. Politikáról, háborúról, emberek sorsáról... Néném olyan mohó és kíváncsi, akár egy koraérett gyerek. S én felelgetek neki, megrágván minden szót. Feleleteimet lekerekítem, hogy könnyen megértse őket.

Gyakran leleplezem, hogy alig figyel rám. Már tovalebbszent. Csak hangosan gondolkozik.

Délutánonkint egy-egy órára elszököm hazulról. A városban nem ismerek senkit, magamban sétálok. Végigmegyek a csatorna mentén, körüljáróm a főteret, unottan nézegetem a napszitta kirakatokat.

Marika tanti szemrehányással fogad.

— Kár, hogy elmentél. Vendégeim jöttek. — Majd diadalmasan folytatja: — Fiatalok.

És milyen gyakran mondja:

— Fiatal vagy! Szép vagy! Tudsz-e örülni neki?

Mosolygok. Minden öreg így beszél, — gondolom. De ő lelkesedve mondja, ideges örömmel:

— Hiszed-e, hogy engem még ma is szeretnek a fiatalok?

Egy délután megint vendégeket vár. Arra kér, hogy maradjak vele. Nászutasok érkeznek. Marika néni maga mellé ülteti az aszszonyt, éppen úgy szorongatja a kezét, ahogyan az enyémet szokta. Ismerős a dallam is: az öregkört panaszolja, engesztelő nagy nevetésekkel, bókol a fiatalságnak, kedvesen, fáradt lepke-könnyedségével.

Duzzogva hallgatom, mintha a jussomat pazarolná. S komolyan megsértődöm, mikor aznap este következetesen elvétí a nevet. A fiatalasszony nevéen szólít.

Igen, angyalok rangját viselem. Valami fényességet, amely nem tapad hozzám. Feszélyez, akár egy díszes egyenruha, amelybe erőszakkal bujtattak. Azt érzem, ki nem látszom a fiatalságom mögöl. Ostoba henegegéssel igyekszem meggyőzni nénémet, hogy nekem is vannak gondjaim. De ő csak neveti őket. Apró, aljas rab-szolga-indulatok forrongnak bennem.

És a jósága megszegyenít. A hite az emberekben. Mindenkiről csak jót tud. A rosszat nem vállalja, vagy menten elfelejti. Egyedül Malvin nénire haragszik. Egy kegyes és ragaszkodó öreg rokonra. Az egyetlenre, aki korban is hozzá illenék. Malvin néni hetenkint háromszor délután ötkor beállít. Ha néhanapján elkésik néhány perccel, hosszan mentegetőzik. Néném ridegen fogadja. Félre von és úgy súgja, hogy a vendégnek is meg kell hallania:

— Miért jön ez a vén bolond?... Elriasztja tőlem azokat, akiket szeretek. Csak panaszkodni tud, unalmas, fárasztó, vészmadár... — Szinte kiáltva mondja: — Pedig jobban lát, mint én...

Játszótársa volt. Akkor sem szerette. Ahányszor eljött hozzá, eltörtte valamelyik kedves játékát.

S most valami hasonló történik.

Elrontottam a zenélő szekrényt.

Ma sem tudom, hogyan történt. Elutazásom előtti estén ismét

muzsikáltattam. Fáradtan játszott. Kísérleteztem is vele: zenélés közben húztam fel. Egyet nyekkent, azután megállt. A kék pillangó odatapadt a csengőhöz. Csend támadt a szekrényben, az a megmerevedett rendetlenség, amelyet már ismertem. De most megmakacsodott a szekrény, konokul hallgatott. Néztem, meg-megráztam. Hiába. Ostoba dalának csengetyűhangjai még a tülemben zúgtak. De a szekrény ellelejtette őket.

Akkor eszembe sem jutott, hogy eltitkolhatnám. Csak másnap akartam megmondani nénémnek, hogy az éjszakát ne rontsam el. Már este is szorongatott a bűnöm. Az éjjelt álmatlanul töltöttem.

Lassan járt át a felismerés, hogy amit elkövettem, jóvátehető. Az ilyen régi gépek olyanok, mint a kézírás. Talán csak egyikét mester akad az országban, akiben megvan az alázat, hogy idejét a hálátlan és rögeszmeszerű pepecselesre költse. S ebben a kiszikkadt kisvárosban?... Már tudtam, hogy a szekrény örökre megnémult. Vacogtam a füledt éjszakában. Igen, teljes munkát végeztem. Már azt gyanítottam, hogy a zenélő szekrényt nem véletlenül rontottam el. Mozdulatomban az ellenszenv gyilkolt, amelyet a puffadt tárgyak lűtöttek. Elrontottam Marika néni legszebb jáékát, mert a más játéka mindig elviselhetetlen.

A bűntudatot a sötétség gördítette rám, a hajnal könnyített rajta valamelyest. A derengés részegítő: lassan a lehetetlenben kezdtem bizakodni. Vajjon nem tévedtem-e? Talán el sem romlott a gépezet, csak megakadt... Vagy képzelődtem ijedségemben... Csendben felkeltem, belopóztam a szekrényhez. Megnyomtam a gombot, készen rá, ha a szerkezet megindul, rögtön megállítom. Az üveglap alatt nem mozdult semmi.

Visszabújtam az ágyba még megalázottabban. Mit tegyek? — vivódtam szinte sírva. Ekkor támadt a mentő ötlet, amelybe azonnal belekapaszkodtam. Lassan már ébredezni kezdett a ház, Teréz lépéseit hallottam a folyosón. Becsengettem Terézt; tudtam, ha várok, elfoszlik a bátorságom.

Olyan hirtelen nyitott be, hogy nem is gondolhattam meg, mit mondok neki. Akadozva kezdtem:

— Mikor húzta fel utoljára a zenélő szekrényt?

Cseléd-pontossággal emlékezett rá:

— Mult kedden, amikor az öreg nagysága parancsolta.

Tehát nem foghattam Terézre. Ő tudja, hogy én is mesterkedtem a szekrényvel.

— Elromlott, — mondtam esetlenül.

Végigmért. Ráncai között káröröm villant.

— Tudtam, hogy ez lesz a vége!

A lejtő elkapott. Fuldokolva folytattam:

— Nézze, Teréz. Adok magának húsz pengőt. Vállalja magára.

Szó nélkül kiment a szobából. Azt hittem, elárul nénémnek. Agyam szélén ültem s lógattam a lábam. De hamar visszajött. karján a ruhámmal. Csendesen rakosgatott.

Utáltam magamat a megvesztegetés ősi és örök mozdulatáért. Elővettem a húszpengőt s az asztalra tettem. Marika nénitől hallottam, hogy Teréznek nagy szüksége van pénzre. Az egyik unokáját tanítóképzőbe iratta be. Mégis meglepett, mikor megszólalt:

— Tessék ideadni.

Ránéztem. Csúnya volt. És nagyon öreg. Valami cinkosság bujkált a szeme körül, amellyel megszégvenített.

— Nem szándékkal tettem! — ripakodtam rá.

Még hátra volt a közös reggeli nénémmel. Útra öltöztem, a kalapot is föltettem, mintha leltegyverkeztem volna. Szemben ültünk az asztalnál. Nagy nekiiramodással néném arcába néztem. Még gyűröttebbnek, fakóbbnak láttam, mint máskor. Pici volt és kijátszott. Ebben a pillanatban éreztem, hogy igazán szeretem.

— Egyél, — mondta kedvesen. S felém tolt a mézes üveget. — Vagy meguntad a mézet?

A nap besütött a szobába. Rend volt és tisztaság. Kétségbeejtő világos reggel. Egyszerűen lehetetlennek éreztem, hogy egy hazugsággal utazzam el.

— Tanti... — dadogtam. — Tegnap kellett volna szólnom...

Nem figyelt szavaimra.

Kezem után nyúlt, megszokottan. S megszólalt azzal a szívetfacsaró, szép ünnepélyességgel, amelyhez manapság már csak az öregek értenek:

— Köszönöm, hogy ezt a két hetet nekem adtad. Tudom, áldozat volt...

Belém uyilalt a szégyen. Újra kezdtem:

— Tanti... A zenélő szekrény...

— Mit akarsz azzal a szekrénnel? Eleget nyikorgattad. Hagyd most a kedvemért... — Nevetett. — Tőlem szebb nőt hallasz...

Harmadszor gyűrködtem neki.

— De a zenélő szekrény...

— Bolond vagy? Mindig ugyanazt hajtogatod. Nem ismerlek. Tudod mit? A szekrény a tiéd lesz! Nemsokára, ha meghalok...

Igy némitott el, ezzel a mondattal, amely úgy hangzott, mint egy felmentő ítélet. Átlebbent rajtam a gyanú: hátha tudja? De áldozatomat éberem őriztem, s néném tegnap óta a közelébe sem fért. Mit tehettem volna egyebet? Felálltam, megcsókoltam Marika tanti kezét. Talán ebben a percben hittem is, hogy nemesen cselekedtem.

Igy jöttem el Marika tantitól, egy hazugság súlyával és egy váratlan és kínos örökséggel.

A vasúton egy régi ismerősömbe ütköztem. Elmondtam neki mindent. Jót nevetett rajtam. Gúnyolt gyászos ábrázatomért. Majd így szólt:

— Rosszul tette, hogy Terézre bízta magát.

— Miért, — kérdeztem megbolygatva.

— Nézze... Ha véletlenül Teréz töri el, még akkor is magára fogja. — Felém hunyorított: — manapság nincsenek becsületes emberek!... De Marika tanti talán nem hiszi el Teréz pletykáját... — A húsz pengővel azonban felfegyerezte őt! A húsz pengő bűnjel. Nyugodt lehet, azóta leleplezték.

Olyan rémülten néztem rá, hogy elment a kedve a nevetéstől.

— Jöjjön, — mondta, — igyunk meg egy pohár szeszt az étkezés közben. Búfelejtőnek. Amilyen ujonc a kártevésben, talán még azt sem tudja, hogy ez már így szokás!...

Kádár Erzsébet.

VERSEK

KÉTÉLŐ KARD

Ó én nagyon-nagyon nem-ember Istenem!
Szótlan szólítalak:
Hiszek Uram, segíts hitetlenségemen!

Tudom itt vagy velem, majd szinte hallani
Vélem lépésedet:
Hát mért hogy messze vagy te nagyon-távoli.

Ajtóm szemöldökét neveddel jelölöm:
Valahogy el ne vétsd
Lábadtól fényesre koptatott küszöböm.

Leslek a kapuban, mikor ránksír az éj,
És kényszerítelek,
Kétélű karddal is, hogy hajlékomba térj.

Kardom: neved. De jaj, kétélű fegyver ez:
Amíg hadakozom,
A markolatja-nincs acél vérig sebez.

Igy, azon véresen, állom el útag én.
Kopogtass szívemen:
Olyan nagyon puha és olyan kőkemény!

A SZEKÉR

Csikszenttamási rakoncás szekéren
Az országúton lassan zörgölődtünk.
Ránkjárt az este. Zúgott a Geréces.
És az Egyesekő silbakolt előttünk. /
Ketten ültük a deszkaszál-bakot.
Mikor érünk be? — kérdeztem. A gazda
Előbb egy nagyon-nagyot hallgatott,
Aztán felelt:
Majd amikor az Úristen akarja.

Elnémult és szívemre ült az este.
Széna-illat közt halódtak a rétek.
Szemem az elvesző utat kereste,
De nem találta, csak az egy sötétet.
A felelőtlen szél is ellohadt
A hangtalanul lebbenő sóhajra,

Mely elhagyta gazdátlan ajkamat:
Hová megyünk? —

Majd ahová az Úristen akarja.
Ezt zsolozsmázta valami fülembe:
Nem is tudom, a gazda szólt-e újra.
Sóhajomnak ez éj-előtti csendben
Ha füllel nem, tán szívével tanúja.
Vagy enszívemből hajtott gyökeret.
Honnan a sóhaj sajtó réti sarja:
Hová megyünk, gazdátlan szekerek.
Mi emberek?

Vajh ahová az Úristen akarja?
Emberek, emberiség, útjavesztett
Öreg szekér, hová dülöng a rudad?
Kifordultak az útféli kereszték,
És ingoványba sirülnek az utak.
Halljátok a gyehenna szeleket?
Vonít elénk a mélység zuhatagja.
Jaj szentek, anyák, apró gyerekek.
Sivalkodjatok!
Hátha mégsem az Úristen akarja!

VALAKI A HEGYEN KIÁLT

Valaki a hegyen kiált.
Vajjon ki lehet, mit akarhat?
Kaszáló székely a fiát?
Lányra legényke kurjogat?
Vagy egy fiú kajtatja váltig
Az elkalázolt pár lovat?

A hang most másodszor kiált
S a sziklafalon odaátal
Dagadtra veri homlokát.
Hányat kell még kiáltani?
Még hallja-e akinek szólna:
Lovak, lány, gyerek — valaki?

A hang most harmadszor kiált.
Végigzarándokol a völgyön
És végsőt sóhajt ideát.
Javuljatok meg istenek,
Hogy minden emberi kiáltás.
Akit keres, találja meg.

Sík Sándor.

A MAI FRANCIAORSZÁG ELŐFUTÁRA

A századforduló mammonizmusában és luxusimádatában jelent meg irásaival, de méginkább élete példájával Charles Péguy, ez az egyszerű orleansi parasztlíú. Azzal tűnt fel leginkább, hogy gyűlölte és megvetette a pénzt, a materialista ösztönű civilizációt és a kapitalista életformákat. Voltak, akik azt mondták róla, hogy Péguy egy csuhátlan szerzetes. Méltán, mert szerzetesi lélek volt a laikus életpálya küzdelmeiben is. Híressé vált róla Maurice Barres kijelentése: „Péguy más időszakban szerzetet alapított volna.”

Péguy nem hivalkodó költői nagyság, nem győzedelmes harckat megvívó politikus, nem nagysikerű könyvkiadó. Egy átmeneti, pogányból kereszténnyé préselődő kor legnemesebb gyermeke csupán, aki lelkének illétéseire hallgatva, a legnehezebb utat tette meg az ateizmusból Isten és a katolicizmus felé s aki mint Mózes, ott halt meg a megpillantott Kánaán előtt. Útja mindenesetre jellemző korunkra.

Ez az érdeskezű, napszitta arcú, szívós testű parasztyerek volt az, aki erjesztőül tudott szolgálni a francia szellemi életben és az elsők között volt, aki felismerte a megromlott civilizáció ingoványba vezető útjait. És ami a legfontosabb, Péguy életével, a későbbi erős keresztény hitvallásával hozzájárult a szocializmus megkeresztelődéséhez. Mert Péguy szocialista volt és szociális- eszméit megtérése után sem adta fel.

Péguy nem esztéta lélek, minden reformot saját magán kezdett meg, saját magát hajtott végre, és a saját életének a feláldozása árán mutatott rá a megvalósulás lehetőségeire.

Nála gondolat és tett, eszmény és valóság, szándék és példa tökéletesen egybeolvadtak. Ő a legtökéletesebb „l'art pour l'art”-ellenes jelenség a huszadik század szellemi irányítói között.

1873 januárjában született Charles Péguy, Orleansban, a Jeanne d'Arc városában. Apja a házasságkötés után másfél évvel meghalt és ezt az egyetlen gyermeket hagyta hátra. Már az apja is szegény volt és még szegényebben maradt az anyja, aki székfonással kereste kenyerét. Orleans külvárosában egy régi dűledező kőházban laktak, amelynek udvarán ott álltak a befonásra és javításra odahozott székek. Hajnaltól estig kellett az anyjának dolgoznia, hogy kenyerét megkereshesse és Péguy még felnőtt ember korában is büszke volt rá, hogy ismeri a székfonás mesterségét, hiszen maga is sokat segített anyjának a munkában és fejére tornyozva szállította haza az elkészült székeket. Büszke volt paraszti eredetére, sokszor mondta, hogy szívósságát azoktól a vincellér ősöktől szerezte, akik napi tizennyolc órát is dolgoztak a Loire melletti szőlőkben és akik sohasem fáradtak ki a munkában. „Nem pénzért és nem a megélhetésért dolgoztak ezek — tette olykor hozzá — hanem a munkát látták élethivatásuknak, a jólvégzett munkában lették jutalmukat; gyermekek seregeit tudták felnevelni a semmiből, mert jóformán meg sem fizették őket. Nyu-

godtak és aránylag boldogok voltak, amennyire az emberi élet itt lent boldogságot nyújthat.”

Péguy szocializmusa ebben a régi patriarkális életben gyökerzik s már itt elvállik a demagóg, a munkát meggyűlölő és a szerszámokat szétromboló szocializmustól. *Péguy a munka becsületéért és a munkás keresztényi megbecsüléséért harcolt.*

A kis Péguy, aki szegénységben nőtt fel, már kisgyermek korában érezte a vállaira nehezedő kötelességek súlyát. Minden este kiharcolta anyjától, hogy korán keltse fel őt, bárhogy szeretne is tovább aludni. Reggelenként friss fejjel tanulta át leckéjét. Magányos és magábavonuló gyermek volt, egyedül bandukolt minden nap az iskolába vezető úton. Fennmaradt iskolai dolgozatai kaligrafikus remekek. Csak franciáknál láttam még, különösen szemlélődő szerzeteseknél, az írástisztaságnak és művészetnek ekkora fokát. Mintha a „ráció” nemzete a gondolatok világosságát ezzel a külső harmóniával is fokozni akarná. Mintha ennek a könnyvontatás előtti kultúrának a gyakorlatában a kódexírás művészete a faj véérébe ment volna át, s bujkálva népből, a parasztok gyermekeiből törne elő.

Az iskolában Péguy hamar kitűnt gondolatainak eredetiségével, s habár elkésve is, de megnyíltak előtte az ösztöndíjak a magasabb tanulmányok és az egyetem felé. 1892-ben hazatért Orleansba, hogy leszolgálja katonai évét. A magányt kedvelő, de szívós és munkaszerető Péguyból kitűnő katona lesz. Kedveli a megerőltető gyakorlatokat, a hosszas marsolásokat, s mikor mint Dreyfusistának, elvtársai kívánságára, szembe kellett szállnia a hadsereggel, Péguy akkor is katonának vallja magát. Katonaévének leszolgálása után ösztöndíjasként a Szent Borbála-kollégiumba kerül. Majd 1894-ben az „École Normal Supérieure” — a francia tanárképző intézet — irodalmi osztályának hallgatója lesz. Péguy szorgalmasan tanul és olvas. Nyitva áll előtte a biztos és anyagi gondoktól mentes tanári pálya, de két év után búcsút mond a főiskolai tanulmányoknak, megházasodik s ettől fogva már teljesen eszméj megvalósításának él. Első állomása ennek az, hogy a fiatal húszegynéhány éves ember, akit már egy család terhei kötnek, írni kezd a szocialista lapokba.

A szegénységtől való kóros rettegetől, a tisztára anyagi beállítottságtól Péguy, mintegy korának ellenpólusaként, teljesen távol áll. Igaz, hogy már gyermekkorától fogva megszokta az életharcot, a mindennapiért való küzködést, de a gyermekkori szegénységben millió meg millió társa volt, akik a magas iskolák elvégzése után megelégedtek azzal, hogy a szegénységet csak saját magukra vonatkoztatva szüntessék meg.

Péguy a szegényekért általában lép porondra, amikor megírja híres tanulmányát a nyomorról. Csakhogy ő éles választóvonalat húz a szegénység és a nyomor között. Kimondja kereken, hogy nem a szegénység ellen akar küzdeni, mert a szegénység nem szüntethető meg. Hiszen a szegénységet Krisztus urunk is megszentelte, mikor kézművessorban nevelkedett fel, mikor készakarva a mindennapiakért küzdő szegény életet választotta. Péguy nem a szegénység, hanem a nyomor ellen küzd. Számokkal, szinte statisztikával dolgozik:

„A komoly kereszténnek az inák seregét azért mondják el, hogy az üdvözültek számát szaporítsák, nem pedig azért, hogy egyes kiválasztottak üdvösségét, hogy úgy mondjuk, magasabb

fokra emeljék. Nekünk is ugyanilyen tevékenységet kell kifejtenünk, hogy a nyomorgóknak minél nagyobb számát menthessük meg a nyomor poklától és nem lehet csak az a celunk, hogy egyes szegényeket emeljünk fel gazdaságilag. Az államháztartás egészen könnyű megterhelése is elegendő ehhez, ha a munkát olyan értelemben kezdjük meg, hogy legelőször ezeknek a nyomorgóknak emberi sorsa lebegjen a szemünk előtt. Az órájuk fordított költség — egészen bizonyos — más, kevésbé fontos szükségletek terhére fog történni. Csak ismerni kell a nyomort és jelentőségéhez mérten törödni is kell vele. Ha pusztán a távolságokat nézzük, sokkal kisebb a távolság ama nyomor, amelyből meg kell mentenünk embertársainkat és ama szegénység között, amelynek kebelében számukra helyet kell csinálnunk, mint amekkora távolság a szegénység és a gazdagság különböző fokozatai közt elképzelhető. Mert amennyire nyugtalanító számomra, hogy emberek milliói nyomorban sinylődnek, épp annyira közömbös tudnom, hogy a nyomor ólomszinű látóhatárán túl az emberek kisebb vagy nagyobb vagyonnal bírnak-e.”

Keserű és kemény szavak ezek. De figyeljük csak meg, mint kísértetek bennük a kereszténység örök parancsai, mennyire a vérsajtjeiben hordozza Péguy már ekkor is lerázhatatlan örökségét: a kereszténység szociális jelleget. Hogy olvasóit jobban felrázza a nyomor ellen írott filippikáival, a katolicizmus eszmévilágából kölcsönzi a fogalmakat és a hasonlatokat és míg a szegénységet a purgatóriumhoz hasonlítja, ahonnan mégis Isten lehet utunk végcélja, mert már megpillantottuk egyszer s tudjuk, hogy újra meg fogjuk pillantani örökre, — a nyomor Péguy szemében egyé válik a pokollal, ahonnan nincs többé menekülés.

Péguy a világ nyomora ellen küzd, de szívesen vállalja a szegénységet, amit ismer és amiben a lelki és szellemi funkciók elvezését lehetőnek tartja. Péguy bátran megmósúl tehát és több gyermek eltartásának a gondjával vívja meg szellemi harcát, azaz jobbanmondva, így indul neki annak a nagy csatának, amelyre visszavonás nélkül tette fel életét.

Már szenvedélyes *pártszocialista* volt ebben az időben. Az egyetemen lépten-nyomon társaihoz fordul: pénzre van szükségem ennek vagy annak a sztrájknak támogatásához. És Péguynek nem lehet ellentállni. Iskolatársai egymásután üritik ki sovány erszényeiket és Péguy szinte köszönet nélkül, gyors léptekkel megy tovább céljai felé. Lázás igyekezetében szinte egymaga akarja a munkásságot megváltani nyomorától. Ilyeneket ír ekkor: „Az ipari erkölcsök visszaállítása által, az ipari műhelyek szanálása által nem kevesebbet akarunk elérni, mint az emberiség időleges, földi üdvözülését. Csak azok gúnyolódhatnak céljaink felett, akik nem akarják belátni, hogy maga a kereszténység, amely az örök üdvözülésnek a vallása, szennyeződik be attól a piszoktól, amit a mai rossz gazdasági és ipari erkölcsök jelentenek. Csak egy gazdasági és ipari forradalom árán szabadulhatunk meg ettől a vészttől: hisz az elkárkozásnak nincs még raffináltabban elkészített, jobban be rendezett és a gyötrellem minden kellékével ellátott fészke... mint a modern ipari műhelyek.”

Igy gondolkodott a huszonnégyéves Péguy. Abban az időben tört ki a Dreyfus-affér. Péguy, a fiatal férj, nem retten vissza a megéllhetés gondjaitól, hanem mert az igazságot látja veszélyeztetve, teljes erejével beleveti magát a harcba.

Péguy, a tisztalelkű idealista nem látta még akkor, hogy milyen étvágyak viczorognak a „Dreyfusizmus” körül, ő az igazságot szállt sikra, amire mint egyetlen kockára, mindig feltette a saját és családja életét. S amikor ez az irány diadalra jutott, mikor a régi harcosok mind magas állásokba kerültek, mikor beérett a szellemi csoport vetése, s mikor a régi harcosokból pártklikk és jelszavaikból politikai bunkó vált, akkor Péguy így írt ifjúsága nagy lázáról: „A Dreyfusizmus előbb az abszolút igazságnak, az abszolút igazságosságnak és egy mély szellemi rendnek a megtestesülése volt, most pedig a Combesizmus és a Jauresizmus neve alatt az erőszak rendszerévé és állameszméjévé lett; a politikai hazugságok, a protekcionizmus, az elnyomatás, a korrupció, az igazságtalanság, a csalás és a szegény rendszerévé... A szocializmus pedig ugyanígy fajult el a szabotázs és a szétzüllesztő jelszavak eszmerendszerévé... Az én céloom csak egy lehet, az, hogy a hazugságot minden formájában üldözsem, úgy a politikai hazugságokat, mint az irodalmiakat, a demagogizmus Jaures által befutott lejtőjét éppen úgy, mint az esztelen ateista propagandát.”

Kicsit előre futottunk idézetünkkel, hogy a Péguy arcképét élesebben világítsuk meg. Mert Péguy ezeket a fulmináns sorokat egyetlen egy párt keretében sem mondhatta volna el, egyetlen újság lapjain sem írhatta volna le az akkori Franciaországban. S Péguy, mielőtt ezeket leírhatta volna, a lángelme ösztönével belátta, hogy ha maga nem teremt alapot gondolatainak megszoalattására, akkor sohasem juttathatja el azokhoz, akiknek szavaira szükségük van. Valami kiolthatatlan belső tűz, valami elnyomhatatlan belső küldetésérzet vezette a *vagyontalan* Péguyt akkor, mikor huszonhétéves korában egy folyóiratféle könyvsorozatot indított. Ennek a sorozatnak a címe is éppoly különös, mint maga a hivatása:

„Cahiers de la Quinzaine” — „Tizenötödikei füzetek”.

Nem volt ez akkor folyóirat s nem volt még könyvsorozat sem. S mert egy szegény, fillérek után futkosó, többgyermekes családapa szerkesztette, nem jelent meg tizenötödikén sem, hanem amikor valahonnan pénz került a nyomdára, a papirostra és a többi költségekre. Péguynek nem állott anyagi erő a rendelkezésére, csak törhetetlen szellemi és fizikai energiája. Az is jellemezte aztán ezeket a füzeteket, hogy mindig csak egy ember írta tele lapjait és egyetlen témáról, ami a legaktuálisabb volt éppen. Volt füzet, amelyhez Péguy csak előszót írt, a legtöbbet azonban ő maga írta tele.

Volt egy nagy előnyük ezeknek a füzeteknek. Az, hogy mindent meg lehetett bennük írni. Így azután ezeken az olcsó, szegényes papírlapokon zajlott le nagyrészen a huszadik századbeli francia spiritualista megújulás nagy harca. Ezt a harcot Péguy vezette fogsikorgató elszántsággal, szegénységgel, betegséggel, megértelenséggel és családja eltartásával küzködve, harcolva szocialistákkal, dreyfusistákkal, kormánnyal, hatalmasokkal és az anyagiakra beállított világ minden intézményével. 1900-ban, éppen a századfordulón indította meg Péguy a könyvsorozatot. Akkor még ő maga sem tudta, micsoda szolgálatot tesz vele a francia szellemi életnek. Ő csak propagandaeszközt akart nyuitani azoknak a gondolatoknak, amelyeknek az emberiség gyógyulását kellett szolgálniok: egy érzékeny műszert, amivel a szellemi élet ütőerén

tarthatta a kezét, egy orgánumot, amely szembeszáll, ha kell, az összes folyóiratokkal és újságokkal, a megjelenő könyvekkel, az egész üzleti alapokon megszervezett sajtószövevényvel, hogy a független gondolat és a béklyótlan felháborodás menedékhelye lehessen.

A füzetek körülbelül 1905-ig ilyenek voltak. Akkoriban jutott uralomra a Combes-kormány és Péguytól, a régi forradalmártól azt várták, hogy ezt az alkalmat nem fogja elmulasztani állandóan kétségbeejtő anyagi helyzete feljavítására. Hiszen egyike volt a legelsőeknek, akik a Dreyfus-harc kezdetén kibontották a zászlót. A Combes-kormány vad ateista hajszát kezdett s maga Combes, a hitehagyott pap irányította a szerzetesrendek üldözését. Péguy ekkor mutatta meg leginkább, hogy kicsoda. Nem kért abból a támaszból és összeköttetésből, amiért meg kellett volna tagadnia igazságszeretetét. Láttá és érezte ennek a rendszernek az alávalóságát és szembeszállt vele. Előfizetői ekkor még leginkább régi szocialista barátai köréből toborzódtak össze és a támadások eredménye az lett, hogy az előfizetők legnagyobb része cserbenhagyta őt. A rendszer hü csatlósai árulónak kiáltották ki. De Péguy nem félt a szegénységtől és a megpróbáltatásoktól. Talán ezek az események is hozzájárultak ahhoz, hogy a „Füzetek” más irányt vettek. Ekkor lettek a füzetekből könyvek, amelyek aztán a francia szellemi élet szenzációjává váltak. 1903-ban jelent meg bennük Romain Rolland „Beethoven”-je, majd a sorozat legnagyobb irodalmi és talán egyetlen anyagi sikere: a „Jean Christophe” tíz kötetű, amit a szerző a Péguy iránti tiszteletből nem vett el akkor sem tőle, mikor a sorozat kiadásáért már nagy, gazdag kiadók versenyeztek. Utána következtek a Péguy-misztériumok, Tharaud első munkái, a Michel Angelo, Swift, Gobineau, Ibsen, Pascal életrajzai, az elnyomatás alatt élő népek országainak leírása: Örményországé, Orosz-, Lengyel- és Finnországé: valamennyi egy-egy nevezetes állomás a francia szellem történelmében. Mindez egy szegény, semmitől sem támogatott ember műve.

Péguy egész héten dolgozik, ír, lelkesít, nyomdádba szaladgál, számlákkal vesződik, de csütörtökön a barátait fogadja. A „Rue de la Sorbonne”-on van a „Füzetek” kis üzlethelyisége. Alig néhány négyzetméter, szorosan legfeljebb tizenketten férnek el benne. Itt vitatkoznak a legutóbbi füzet állításai fölött. Péguy is beszél néha, de inkább hallgat, az ő egyszerű, elrévedező, töprengő modorában. „Egy ház ez, amit én vezetek, — írja később — nem pedig egy állam, amelyet kormányozok. És így a szabadság erkölcsi divnak benne.” A nem köntörfalazó, igazságot, emberi javulást, egyenességet, őszinteséget kereső lelkeket gyűjti maga köré. És amikor a világ éppen ezeknek a tulajdonságoknak a hiányától beteg, a maga kis társaságával valósággal szellemi forradalmat visz végbe. Léghört tud maga körül teremteni, amelyben, mint valami fertőtlenítőben, elpusztulnak az alacsony érdekek, a család, a hazugság, a képmutatás, a kizsákmányolás bacillusai. Ezért tud annyi különböző pórtállású embert összegyűjteni, katolikusokat, protestánsokat, szabadgondolkodókat s mindannyiukat egyetlen eszmei cél érdekében mozgósítja. A téves eszméket megemésztette azóta az idő, a pelyva elhullott, a nemes mag azonban tovább csirázott.

Péguy élete végéig megváltozhatatlanul szocialista, akkor is, mikor a szocialista kormányokat támadja, és akkor is, mikor

Jeanne d'Arc és az „Ártatlan szentek” misztériumát írja. És ez az egyik legjelentősebb pont életében, hogy még mint szabadgondolkodó, mély keresztény ösztöneinél fogva *rátalál a krisztusi nyomokra a szocializmus eszméiben*. Az egyházüldözö kormányzás virágkorában, a laicizmus tombolása közepette írja meg Jeanne d'Arc-drámáját. Az orleansi tradíciók, a szülői ház munkás tisztessége, a paraszt ősök élete elevenen kísért Péguy lelkében és semmiféle Sorbonne, semmiféle szabadgondolkodás nem tudja onnan kiirtani. Jeanne d'Arc élete azért foglalkoztatja, mert a középkori egyházközösség mintájára szeretné megszervezni a modern munkásközösségek életét is. A régi egvházközösségek mását keresi a modern életben és sokszor csak képmutatást, polgári jólétben el-tunyult látszatkereszténységet fedez fel, olvasót forgató nénikéket és kövér nyárspolgárokat, akiknek zsiros almát nem zavarja meg, hogy fölük egy városnegyednyire munkástömegek pusztulnak el bűzös lyukakban, gyermekek seregei válnak örökéletükre nyomorékká a korai munka, az otthontalanság és az erkölcsi kiszolgáltatottság nyomán. Péguy a szentek egységének dogmáját a földre akarja vonatkoztatni, s meg szeretné találni és teremteni a „cité harmonieuse”-t, az „égi várost”, hogy a földi közösségekből mindörökre száműzhesse a nyomor pokoli jeleneit. Ezért hívja segítségül szülőföldje szentjét, az Orleansi Szűzet, aki szintén a hontalanná lett nép, a háborúban tönkrement parasztság, a megbees-telenített nők és a leégett otthonok fájdalomtól sarkallva szállt síkra az angol hódítók ellen. Péguy előtt Jeanne d'Arc ekkor még csupán jelképes alak, aki az igazságért és népért ránt kardot az elnyomatás, a kiszolgáltatottság, a kizsákmányolás és a garázda ösztönök ellen, s bár maga máglyára kerül, legyőzi az alvilág hatalmait.

Péguy idegeiben érzi a modern magas-kapitalizmus tetet-lelket öltő veszedelmeit. Tudja, hogy amikor ilyen mérhetetlen veszély fenvegeti az emberiség túlnyomó részét, akkor mindenkinek áldozatot kell hoznia. S ő, aki egyformán szeret parasztot, munkást, burzsoát és arisztokratát, ha azt emberségesnek, hivatását betöltőnek találta, felháborodottan kél ki azok ellen, akik be-duszják fülüket az emberi jajok elől s akiknek csak a maguk kis kényelme, szórakozása és anyagi kedvtelése a fontos. Keménven kirohan tehát a munkásközösség lelkét megfertőző burzsoaerkölcsök ellen, amelyek meontálatlaniák a munkással az éhbérért követelt munkát, amelyek züllésbe kergetik a munkást, mert megfosztják a családi élet lehetőségétől a legegyszerűbb otthontól, a tisztességes ágytól, és a tiszta asztaltól s emellett az élvezetvágy átültetésével is megrontják és tönkreteszik.

Péguy a szociális felelősségérzetet hirdette, az erkölcsi és anyagi igazságot kereste és így szükségszerűen el kellett jutnia Istenhez, bármily kanyargóan vezetett is Hozzá az útja. Péguy belső küzdelmei során mindinkább eljut a kereszténység nagy kérdéseire, Istenhez és a belső megváltódáshoz. Felesége, aki szülei ateizmusa miatt kereszteletlen maradt, pogány s így Péguy a maga gyermekeit sem keresztelheti meg, míg az asszonyt meg nem téríti, és érdekes, sokszor ismétlődő jelenség: Péguy egy nacionalista hullámon keresztül jut el ezekhez a végső kérdésekhez. A marokkói krízis alkalmával a hazáját fenyegető veszedelem felébreszti benne a katonát. Ekkor írja a „Notre Patrie” című köte-tét, amelyben a hazáját a legveszedelmesebb ellenségtől megmentő

Jeanne d'Arc lelke lobog fel. A tények beszélnek és Péguynek el kell temetnie fiatalsága álmát, a nemzetközi szocialista köztársaságot, mert rájön, hogy *a kultúra javai is csak úgy állhatnak meg, úgy hathatnak és fejlődhetnek tovább, ha erős hatalom védi őket az ellenséges támadásoktól.* „Szükséges, hogy Franciaország és a kereszténység folytatódjék” — írja ekkor s miközben a modern kort támadja — amely szerinte a haladás, a pénzrabszolgaság, a minden hősit, minden istenit, minden klasszikust utáló lapos racionalizmus korszaka — mindinkább elmélyül a középkori kereszténység eszméiben. A tengelyt ehhez a lelki haladáshoz is Jeanne d'Arc személye adja, de rajta keresztül most már a belső megértéshez és Istenhez jut el Péguy. A kanyargós életút befejezéséhez közeledik, amikor a municiógyárak már öntik a lövedékeket, amelyek egyikétől holtan kell elesnie. Ekkor írja meg „Jeanne d'Arc irtalmasságának misztériumá”-t, amely fordulópontra életében. Misztériumának legnagyobb része Krisztus hivatásával és a szegénységgel foglalkozik, a föld népével, amelynek megmentéséért Jeanne d'Arc útra kel. Péguy megrajzolja tehát az evangéliumi idők Jeruzsálemét, az ácsfiút Krisztusban, a kézművest, aki jó munkát végzett, mikor imádkozott, mert mind a kettőt egyszerre cselekedte. Így látta meg Krisztust:

Gyaluval dolgozott, ez volt a szerszáma:

Ez volt mestersége, ezzel nőtt ő össze,

Az ácsművességgel.

Szegény ácslegény volt, de jó munkát végzett.

Jóság lakott benne, ez volt minden tette.

És nevelőapja egészen kis mester.

Nála dolgoztatott, házi munkát végzett.

Egyszerű, népies sorok, de ahogy egymáshoz felsorakoznak, az evangéliumi idők illata száll fel belőlük és azután egész filozófia, egész teológia, a Péguy-féle mélységesen keresztény ízű szocializmusnak egész rendszere ott bujkál a sorok közt.

Ezekkel a misztériumokkal Péguy többet mondott el, mint sok szociális rendszeralkotó. A kor összes problémáit visszavitte az ősforráshoz, misztikus gyökereket ásott elő a munka megbecsülésére, amely már útszélre dobott, semmire sem becsült szemét volt a mammutkapitalizmus zsoldjában. A munkán keresztül látja a jó és a rossz örök harcát, az ösbűnt és az elkárhozást is. A természet teremtő munkája is ebbe a nagy rendszerbe tartozik nála. Van egy jó építőerő és egy gonosz romboló szellem.

A munka, a teremtés munkája, a megváltás munkája, az egész emberiség jóért való harci munkája az, ami Péguyt misztériumaiban érdekli. S miközben ezeket megírja, a dolgok ősi rendeltetését fedi fel újra a pénz látásától már elvakult emberiség előtt. Többet tett így szociálisan is a munka, a dolgozó ember és a keresztény család megbecsüléséért, mintha szocialista programbeszédeket mondott volna.

Péguy életének hajtőereje, Istenhez vergődésének szomja, telkiismeretének korbáca volt az, hogy nem bírta elviselni az emberi ártatlanság misztikus állapotának elvesztését. Valami ősi, gyermeki tisztaság ihlette meg egyszer, beléje költözött s ő nem bírta többé feledni. Így haladt keresztül a földi tereken, mondván: „En sohasem dolgozom bűnös irányban. Lehet, hogy magam bű-

nős vagyok, ó, nem érzem magam tisztának, de nem bűnös a munkám.”

Az olthatatlan tisztaságvágy Péguyt végül is elvezette Istenhez. Egyik fia súlyosan megbetegedett és Péguy hosszú napokon keresztül gyalog zárándokolt el Chartresba. Az egykori ateista napokon keresztül rózta az utat a lakóhelyétől többszáz kilométernyire fekvő székesegyház felé, amely az ő szemében egy középkori egyházközséget jelentett. S itt találkozott az eredendő tisztaság örök jelképével, a Szent Szűzzel. Ez volt életében a fordulópont. Utána mondotta Stanislas Fumetnek: „Számomra egyetlen dolog, a Szeplőtelen Fogantatás körül forog minden.”

Péguy nemsokára meglátta a dolgokat eredeti tisztaságukban. 1914-ben az elsők között vonult a harctérre s az első volt a francia irodalom nagy szellemei közül, akik ott estek el a német arcvonal előtt.

Stanislas Fumet írja: „A legtisztább és legártatlanabb volt mindnyájunk között.”

És ez az ártatlan lélek most kezdi betölteni oly gyorsan félbeszakadt földi hivatását. A kiábrándult, feldúlt, de újra alkotni akaró Franciaország fiatalságának csak egy aszkéta, szociális és tiszta férfi lehet az eszményképe.

A „legtisztább és legártatlanabb” minden tette szimbólummá változott azóta és talán követőkre is talál.

Posszonyi László.

HORVÁTH BÉLA:

ÜZENET

A testem él, de mintha nem is élne.
Két oldalon, két arkangyal kísérne,
Az égi dombok csillogó vizére
Vezérel engem az egek vezére.

Sírgödöröm tündököl, ha belenézek,
Nem rág belém a rothadás, a végzet,
Nem sárgít meg a sorvatag enyészet,
Mert ölve lettem itten én egészebb.

Engem megölni senkisémm tud immár,
Belém nem kaphat semmiféle kín már,
A vállaimra égi rózsák ring már
S az örök élet lassú vize himbál.

A puszták pornak mondtam égi rendet.
A mennyország a kutyáknak izenget,
A régi kínból égi körbe kerget,
Már itt se lengek, mint üveg, derengek.

Az élet rólam lassanként levásik,
De fölmegek a *Szent Ökör* Tamásig,
A sírgödörből a föltámadásig,
Az égi karba, örök folytatásig!

VERSEK

EGY NAPOM

Reggel

Úgy kémlelem, mint gyermeket a bába
s hogy elterül sárgán, élettelen --
titkolt, mély borzalommal kérdezem:
milyen nap ez, mely holtan jött világra?

Dél

A Nap — az ég féktelen tigrise —
tárgult szemmel, félelmesen tekint szét:
széles mancsa menten lecsap ide —
s derékba töri a nappal gerincét.

Alkony

Előbb rózsás, aztán lila színek
felhője száll — s az ég alját belengi.
Fodruk, mint a finom selyem zizeg:
köntöst cserél a semmivel a semmi.

Este

A csillagok a nap ravatalán
gyorsan hulló, parányi gyertyacseppek.
S az Este — árva fekete leány —
mély gyászban áll. És könnyezik. És reszket.

Éjszaka

Bundás sötét lappang a vén verandán.
Ó most a ház elszabadult ebe.
Széttépne tán, ha ágyamat elhagynám.
Őrzi házunk: Ember se ki, se be!

Hajnal

Véres kezét az ég leplébe kente.
Mint a gyilkos, nem tétováz sokat:
űzötten fut az üszkös végtelenbe.
mert megölte ártatlan álmomat.

NEKIK JOBB

Jobb a bénának, kinek rossz gerince
e percben épp a halk műtőben roppan.
Jobb, ki testére iszonyval tekintve
senyved a gennyes lepratáborokban.

Jobb a vénnek, ki mindenkitől éhen
pusztulhat el. Nincs inge, ágya, fája...
Rabnak is jobb, ki bitóra ítéltén
az óráit már ujjain számlálja.

És annak is, ki koporsóban éled,
érzi: betömi a föld a szemét, száját,
mert vélem s véled szörnyűbb is történhet:
oly idő vár rám és oly idő vár rád.

A HŐSSZERELMES

Osztraha úr kora hajnalban ébredt. Kiült az ágya szélére és a szétfeszülő álom kábulatában mellére lógatta a fejét. Zsibbadt ujjaival talpát vakargatta, nyögdecselelt, körülpillantott a homályos szobán. Az udvarban szürkén és mozdulatlanul hevert a reggel. A ház bóbiskolt kopott fedele alatt, hátul a fáskamrák kihuzták megtördelt derekukat. Osztraha úr meztelen talpára szökken, lábujjait kényesen égnek emelve. Bokáján megkötötte lábravalója korcát és felpattantotta az ajtót. Serényen az udvar hátába ügetett. Fehér gyolcsalsója virított a koszos udvaron.

Osztraha úr szükségesnek tartotta, hogy acélozza izmait, gondja legyen a májára, a tüdejére. Lakóit is erre buzdította, míg Balog úr, a kéményseprő, egyszer kereken meg nem mondta neki a magáét, hogy hol tornázzon Osztraha úr, és hogy neki elég a kéményeken mászkálni, azt csinálja utána, ha tudja. Mindjárt meg is mutogatta izmait. Jó kémények voltak.

— C... e... e... — mondta Osztraha úr.

— Prolinéség, — biggyesztette el a száját. Finom, művelt ember volt, nem nagyon tudott minket elviselni.

— Egy uri ember pontosan fizet, — ordította magából kikelve. mikor elseje táján haladékokat kunyoráltak tőle a lakók.

Reggelenként a disznóól mellett tornászott. Kitérte a karját, emelgette a lábát, mintha repülni akarna. Ugrálni kezdett, egészen belevörösödött, de mégsem repült el. Majd elrugta magát a földtől. hopplá! — kiáltotta, azzal elkapta a disznóól fölött az eperfát. Ott lógott, lengett egy ideig, kétségbeesetten rángatta a lábát, mint aki nem magaszántából szálla fel, hanem valaki száradni akasztotta oda. Ennyivel beérte, diadalmasan lehuppant a földre és büszkén körülnézett. A vízvezetékhez ment, mely Vajdáné konyhaablaka felé esett, ott locsolgatta magát. Prüszkölt, nyivákolt, mintha csiklandozták volna. Vajdáné ilyenkor sugárzó szemmel könyökölt az ablakban, mert szerette a finom Osztraha urat és lesusogott.

— Feri... Fer-ri!

Nagyon szépen tudta mondani hogy: Fer-ri! Széles, piros nyelvét a fogai alá tette és lágyan, zizegve mondta: Fher-rih! Mire Osztraha úr felpillantott és tenyeréből csókot fújt Bori felé. Az asszony csiklandósan nevetgélt. Vakító, kövérkés vállára, mely kívülant csipkés ingéből, Osztraha úr hosszantartó pillantást vetett.

Ma minden máskép történt. Hiába suttogott rekedt szerelmesen Bori: Fherih! Fhe-ri! Feri buzgón dörzsölte a hónaalját és a viláegért föl nem nézett volna. Meztelen talpán hangosan placcsogva ügetett előre a szobájába. Nem látta senki a jelenetet. De ki tudhatja?

Tény, hogy mire nagyanyám és Cserepes néni megjöttek a templomból, a suszter felesége már szaladt eléjük.

— A Vajdáék sem sokáig laknak itt, bizony. Megyek megkérem a pénzem. — Alattomosan tette hozzá: — Még bottal ühetem a nyomát.

— Jézus! a Vajdáék? — ámuldozott a két vénasszony. — Hiszen az Osztraha úr... a... a Bori... — zavartan lesütötték szemüket és elhallgattak. Most pedig majdnem kimondták!

— Na, tudom amit tudok — bólogatott Veresné, mire a másik kettő kíváncsian közelebb hajlott hozzá.

— A Váradiné... — intett ravaszul a szomszéd ajtó felé a suszter felesége.

Nagyanyámék összecapták a kezüket, tanácstalanul néztek. Mit szól ehhez?...

— Lehetetlen... Ez az asszony? Ez a szelíd asszony?

— A szép Váradiné... ki hitte volna?

— Láta? — csapott le mohón Cserepes néni, akit jobban érdekelt a földi bizonyosság, mint nagyanyámat. Veresné szeme felvillant. Sokatmondón intett.

— Majd maguk is meglátják. Emlékezzenek rá!

Osztraha úr igyekezett mellettük az utca felé. Ezüstvégű botját könnyedén forgatta. Frissen borotválkozott és csöppnyi nyírott bajuszát fényesre kefélte. Szalmakalapját finoman a feje közepén viselte. A kabátja vállban elegánsan csapott volt, szűk nadrágja szára boka fölé ért, alóla rózsákkal mintázott lila zokni villant ki. Ruganyosan lépkedett át a köveken. Az asszonyok a falhoz lapultak.

— Jóreggelt — köszönt udvariasan, mert finom ember volt Osztraha úr. Még meg is állt egy pillanatra. — Mikor fizetnek már? A múlt hónappal is elmaradtak. Igyekezzenek, kérem.

— Nálam csak kifogástalan uri emberek lakhatnak, — tette hozzá magyarázólag. Azzal füttyűrészve, könnyedén kilépett a kapun.

A kávéházban töltötte reggeli óráit. Megrendelte a kávéját és elolvasta a lapokat. Majd mundezt felíratta és a pincérek hajlongása közben kivonult a utcára.

Ma nem hazafelé tartott, hanem nagy kerülővel átvágott a sétatéren. Hosszan elbámult a csillogó vizen és halkán sóhajtott. Elgondolkozva ütögette botjával a lehullott gesztenyék. Aztán szétártá karját, de most lágyan, meghajlott könyökkel, nem úgy mint reggel az ől mellett és belerebgte a fák közé:

— Szeretem.

— Szeretem — suttogta még a kikötött rozsdás csónakok mellett is, amikor elment a Pavillon előtt. A szép Váradinéra gondolt.

Meggyorsította lépteit. A városi hivatalban kimérten és udvariasan tárgyalt. Szobrokra adott be ajánlatot. Hazafelé egy ékszerész előtt megállt a Fötéren és sokáig nézett egy csillogó briliáns függőt. Majd arrébb egy bazárba ment be és egy aranyozott melltűt vásárolt. Gondosan becsomagoltatta.

Mire hazaért, Balogné azt mesélte, hogy Osztraha úr a tóparton sétált. Veresné többet tudott.

— Képzelve, az ékszerésznél látták.

— Biztosan drága holmit vett. Vajon kinek vette?

— Kinek? — fontoskodott a suszterné, — a babájának.

— Borinak? Nem vesz annak már semmit.

— Váradinének!

A szép Váradiné! Balogné összecapta a kezét csodálatában. Tovább lefetyeltek. Osztraha úr lépett be a kapun. Váradiek nyitott ajtaja felé tartott. Az asszony pongyolában tett-vett a konyhán. Ké-

nyeskedve nyújtotta csókra a kezét. Osztraha úr mélyen ráhajolt.

Veresnéék könyökkel lökdösték egymást. No, most adja oda, most adja oda! és cinkos pillantásokat váltottak közben. Osztraha úr lábujjhegyen, illő tánc lépésekkel belépett Váradiek konyhájába. Széttárta karját, majd kifordítva az asszony felé nyújtotta, ahogy képeslevelezőkön látni és mosolygott.

— Hódolat a szép asszonynak! — mondotta egy kissé hamis hangon és ravaszskásan jelezte, hogy leülne. Kitergette zsebkendőjét, a konyhaszékre tette maga alá. Ráült. Két ujjal felcsipte a nadrágja szarát.

— Egy tiszteletteljes kéréssel jöttem volna, kezécsókolom. — kezdte. Tekintete fénylett, keze csak úgy véletlenül az asszony ujjjaival játszott. Sok ilyen szórakoztató, véletlen játékot tudott Osztraha úr.

Veresné a kerítés mellől leskődött be. Osztraha úr beszélt. Kisujjával bajuszakájához kapkodva előadta, hogy elkészíti a királyné szobrát és a szép Váradinéről óhajtja megmintázni. Kérélmé és hódolata alátámasztásául, ime a csekély ajándék. Veresné kézzel sem győzött integetni Balognénak, aki már rángatózott a kíváncsiságtól.

— Ó! — pittyentette el a szép Váradiné, — minő kitüntetés! Ó...

Váradiné is finom asszony volt. Otthon virágos pongyolában járt, az udvarban meg nem állt volna senkivel.

Osztraha úr feljebb húzta nadrágja szarát és széltébb csúszott a hokkedlin.

— Kitüntetés, igen — mondta érzelmes hangon, — egy világszép asszonynak járó kitüntetés.

Forrón elesuklott a hangja. Hevesen pislogott. Megragadta Váradiné kezét és hangos csókokkal borította el. Felnyögött.

— Szeretem, — suttogta kiszáradt torokkal. Félterdre ereszkedett az asszony előtt és kezét szívére tette, — ó mennyire szeretem! — repesett a hangja. — Most bevallom, be kell vallanom, kezét csókolom.

Váradiné megzavarodott, elpirult, majd elsápadt az izgalomtól. Osztraha úr a pongyolája szegélyét szorongatta. Az asszony meghátrált. Sírva, repesve szaladt át a szomszéd szobába.

— Különös, különös — motyogta Osztraha úr. — És egyszerre jön... hirtelen. Ez a szerelem.

Illendően felállt, megragadta botját és legényesen lépkedett keresztül az udvaron. Arca sugárzott. Térde körül nagy, vizes folt szívódott a nadrágjába. Váradiné még nem törölte fel a konyhát.

Osztraha úr kinyitotta műhelyét és fehér köpenyt öltött. Füttyürészve turkált a vésők közt. A satuban barna fényű, kövér tuskó hevert. Kopogott, csattogott a véső, a fakalapács. Máskor Osztraha úr kiált a műhelyajtóba és magyarázta nekünk, hogyan fog ő a tuskóból szobrot faragni. Tisztelettel néztünk Osztraha úrra. Ilyenkor diadalmas mosollyal állt az udvar közepén. Éljen! éljen! kiabáltak, Veresnéék erősen és nagy értelemmel bólogattak, mert Osztraha úr a háziúr volt és kevesen tudtak pontosan házbért fizetni.

Ma ez is másképp történt. Osztraha úr ki se nézett, csak füttyült és faragott. Veresné rohant Vajdánéhoz.

Bori az ablaknál ült és szomorkodott. Kis gömbölyded lábán posztópapucs idétlenkedett, széles, puha derekára rózsás szlafrogot

húzott. Hallgatta, milyen vidáman füttyürészik Osztraha úr a műhelyben.

Vajdáné! Vajdáné! — loholt végig a gangon a suszterné. Behajolt az ablakon Borihoz és egyszerre kizökkent belőle a levegő. meg az is, amit mondani akart. Bori elsápadt. Váradiné boldogan, ábrándosan sirdogált a szobájában a kanapén. Már eláztatta egy finom, szerelmeskönyv fedelét. Cserepes néni előbujt. Hallgatózott, leskelődött mindenki. Csak Osztraha úr faricskált gyanutlanul.

— Bolond lenne, ha hagyná magát — sepetélte Veresné. — Az a cifra seprőnyél! Az a kényes frajla!

Váradinét talán csak nagyanyám szerette, de hát ő mindenkit szeretett. Váradiné selyem pongyolákat hordott és regényt olvasott. Két ablakuk nyílt az utcára. Esténként kihajolt az utca fölé. pongyolája előre omlott és kivillant csipkés inge.

Bori felugrott. Kis papucs porzott alatta végig a gangon. Lihegve toppant a műhelybe.

— Fher-rih! Fher-rih! nyögte fájdalmasan. — Fhe-ri! igaz?

Osztraha úr bizalommal lépett hozzá.

— Micsoda, kis aranyom? — kérdezte és lábujjira emelkedett, hogy megsimogassa Vajdáné napfényű haját.

— Már nem szeretsz! — sírta el magát Bori.

— Hja, hja! változik az idő, tűnik a szerelem!... — hallatszott Osztraha úr hetyke hangja.

Még mondott volna valamit. De hiába volt eperfán acélozott izma és jó vérkeringése! Kis kacskaa alakja elveszett a szép, hatalmas Bori slafrogjának röpködő szárnyai alatt. Kapkodta a fejét. szaladgált az esztergapad körül. Vajdáné karja elérte mindenütt.

— Eltűnik? eltűnik? — hadarta megbotránkozva az asszony.

— De Borikám, aranyos Borikám!

— Verik az Osztrahát! verik az Osztrahát! — ordította Balogué, mire hanyatthomlok rohantunk a műhely elé. Bizony, Osztraha úr szégyenteljes állapotban volt. Köpenye széthasadt, inge lobo-gott, nyakkendője leszakadt, fényesre kefélt frizurája odalett.

— Nézzék! nézzék! — ujjongott Veresné, aki már három hónapja volt adós a házbérrel.

— Jézus! — rebegte nagyanyám. Cserepes néni keresztet vetett.

— Megveri az Isten!

— Meg a Vajdáné! — kiabálta a suszter felesége.

— Pizkok! azzal a frajlával szűri a levét!

— Most majd az jön, a másik — hangoskodtak többen.

A ricsajra kijött Váradiné és kíváncsian bámult az udvar felé. Ujjal mutogattak rá. Oh! — rebegte és elsápadt. Zavartan gyűrögette pongyoláját a mellén.

— Puccos! Világszép dáma! — visította a suszterné, — miből van a puca? Ki vette? Talán az ura keresi?

Váradiné szája megrándult. Szemét elöntötte a könny.

— Pizkok! szemetek! fuj! — kiáltotta az asszonyok felé, de elcsuklott a hangja. Köpött is, de ez sem sikerült neki. Zokogva rohant be a szobájába.

Bori is sírt. Könnyezve borult a keszeg Osztraha úrra, ölegette, babusgatta.

— Fher-rih! Fher-rihi! — zokogta a fülébe.

És Osztraha úr Vajdáné ölében, megtépázva, ziláltan, egész testében remegve, még ebben a helyzetben is finoman és művel-

ten viselkedett. Bori könnyes, tapadó csókjai előtt eltakarta arcát és szemét lesütve zavartan intett a bámészkodó suszterné felé.

Bo... bo... Bori aranyom, csu... csukd be az ajtót.

Hösszerelmes — kiáltotta megvetően Balogné, akinek az egyik lánya színésznő volt. Látott már ilyesmit a színpadon. Hösszerelmes! — mondta és beköpött a műhelybe.

Nagymam lehúnyta a szemét és elfordult. Mindezt meggyóna másnap, mert ő vezekelt mindig mások bűneiért is.

Hegedűs Zoltán.

HUNYADI ISTVÁN:

CSODÁLATOS TARSOLY

Jól füvelő ménest nem adtál kezemre:
Csak egy bűvös tarsolyt csatoltál övemre.
Rétet, tanyaságot nem adtál, helyette:
Három szederindát kötöttél szívemre.

Bármerre cibáljon szelek kénye, balsors.
Órzőm, viselem e csodálatos tarsolyt,
Göncöt, hiú rongyot elhullatok inkább:
Szorítok szívemhez három szederindát.

Valaki e tarsolyt övemre csatolta;
S letaszított engem sötét szolgasorba.
Amde ki e tarsolyt kötötte övemre:
Mondhatatlan titkot bízott a szívemre:

Világ teremtésén mit forgácsul ejtett.
Költők tarsolyába mindent belerejtett
az Úr is e naptól új világot ácsol,
magának a költő Isten forgácsából.

Mennyei forgácsból, isteni szikrából!
Mégis különvált a teremtmény-mástól!
Ugyanaz a forlély, ugyanegy láng, eszme
Mint ha a világnak délibábja lenne!

Élek szolgasorban, vánszorgok a porban
de az égi Műhely avatottja voltam!
Más kapta e földnek aranyát és gondját
Nem adnám értük a három szederindát!

Három lélek pelyhét tetted gondjaimba:
Vigaszom s vértem e három szederinda.
Nélkülük az ágam virágtalan lenne!
Kagylóhéj világom világtalan lenne!

VERSEK

AZ EURÓPAI KULTÚRAHOZ

Te, ki egykor lenn aluvál a lelkek
Mély hegységében, esiszolatlan gyémánt-
Lényednek kavics idomát közönnyel
Tartva, míg kézbe nem emelt a szellem.
Ki eljött érted, hogy a szunnyadó tűz
Ablakká esiszolt faladon keresztül
Társként villanjék a világi fénynek.
Mert elhorzsolta alakod domborját
A feleslegest letörülő forma. —

Ó, te legszebbik briliáns a földön,
Aki itt lebegsz laza kontinensünk
Kődtelt szféráján, aki összehajló
Éleid csúcsán ragyogod az egység
Szikrázó célját, Nyugat és Keletnek
Színét Északról lefutó törések
Délien szétesendült gyönyörű virágán,
Mindenhonnan más: terek és időknek
Tengely-útjain alakítva törvényt —

Légyen szent tested diadém keretben,
Foglaljon népek arany-áldozatja,
Legdrágább ércük anyagát ajánlják
Méltóságodhoz illő foglalatnak,
És a nemzetek húsa bársonyokként
Védjen, hogy vized soha el ne fogyjon,
Hogy ne karcolják tükröd meg ártó
Démonok — te, ki tele vagy titokkal,
Kő: legmulandóbb, de a legkeménvebb.

IKONOK

Füledbe ordítják: nincsen remény,
Ég, föld kigyulladt. Pernyeként repes
A fehér lapra írott költemény
És a legkisebb rang az énekes.

Kifordult szemű révületbe ráng,
Arca már kormos, s eszmélni konok,
Bár az oltárhoz harapott a láng,
De ő nem mozdul, mint az ikonok.

Talán az Úr kezére vár, amely
Hús barlang volt a kohóba vetett
Prófétának és dallal úzi el
A felé kapdosó tűznyelveket.

S hisz a képekben, mert elhamvadott
Templomokban is maradt néha kép.
Hirdetve, mint tett Isten ujjá ott
Csodát, s most hozzá búcsút jár a nép.

GYASZENEK

Ez nem lakodalom, ez már halotti tor:
Megátkozott lábunk örült táncot tipor.

A bor, mely mámorunk öntözi, sötét bor.
Korunk a fekete-mágiás középkor.

Telkünk elkerített bűnös telep, ragály
Tanyája, tagjaink húsába lepra váj.

Arcunk már halállal üregelt lázár-arc.
Nem rejti festék, nem védi meg gázálarc.

Testünkre bűnbánók szőresuhás meze kell.
Mely mindent befödven érettünk vezekel.

Kihúzzuk a holdból a téboly horgonyát,
Nem fogunk hallani többé, csak orgonát.

Mert vár zsákmányául ama nagy halászat.
Amelynek hálóját úgy hívják: alázat.

S lelkünk mint lehullott bóbítás esokordisz
Csuklik meg a porban: contritio cordis.

KRISTÁLYELLENŐRZÉS

Újság rég nem volt már kezemben
És csak verseket olvasok,
S barátaim azt mondják rólam:
Légüres térbe zárt a sok
Elvont eszme és olvadt szépség
Gőze, mely köröttem lilán
Kavarog, s valahol ott élek
Túl az Operencián.

Miért engedtek a csaló
Látszatoknak barátaim?
Nem légüres térben van-e
Felállítva a turmalin
Kristálya, melyet gázosan
Körüllélekzik a neon
S ezer mérföldnek zengzete
Mégis lilásan fénybe von.

Csiszolt nyugalma érizi
A kor nyugtalan álmait.
Belévágva az idea,
Míg a világ künn változik.
Ő a rezgések istene,
A harmónikus tiszta szám.
Mely megméri az érverést
A dobogó föld pulzusán.

Én is szenvedek, ha hamis
Hangan rezg ez a beteg kor
És álmaimmal tisztítom
Szavát, mint kristálydetektor,
És érzem a mély légnymóást,
Ha tájfun támad keleten
És élve élnek éleim,
Ha villám szánt az egeken.

APÁM A KOPORSÓBAN

Dédapám színész volt, nagyapám hajós és vasutas; de én már csak apámat ismertem, aki olyan volt, mint egy színész és úgy élt, mint a hajósok.

Beszélgettünk s ő hirtelen elfordult, zavartan másfelé tekintett s nem felelt a kérdéseimre. Néha szerettem volna, ha keményen a szemembe néz; ő azonban kitért; ilyenkor zavar látszott rajta, szorongás és feszélyezettség.

Most már egyre távolodik az időtlen időben, a hűvös halálban. Alakja szétbomlik; amíg élt, olyan volt, mint egyetlen csillag; ma már egész égbolt, csillagok, talányos jelképek egész seregével. Kusza, bonyolult, kétes égbolt...

Emlékeimmel próbálom rabulejteni. Most is elsiklik előlem: szerepekben látom, mint egy színészt; forogva siklik lefelé egy megfoghatatlan folyó hátán, talányos, merev mosollyal, mint a hajósok.

Megnő, visszafelé is nő, ősei felé, az időben.

Emlékszem egy esős téli napra; gimnazista voltam, szürke víz alatt élt a város és a villamosok úgy úsztak a házak közt, mint rejtelmes, nagy halak egy sziklás tengerfenéken. Leszálltunk; az utca nevét nem tudom, csak a kép él bennem; álmaimban olykor megállok a nyirkos kapu alatt, mint akkor, tele oktalan félelemmel.

— Rögtön jövök, — mondta apám, halkán, mintha szegyenkeznék. — Csak beszéltek Sulekkel.

Es eltűnt az udvaron, a zápor ferde szálai mögött.

Sulek néha a lakására is följött. Félrevonultak, suttozva tárgyaltak, apám közben gyanakodva felém pillantott és intett Suleknek: csendesebben. Titkokat óvtak előlem. Pénzt hoztak és vittek. Kávéházakban tárgyaltak; ezüst villák, kanalak, kancsók, apró arany holmik vándoroltak a kezükön. Sokszor siettek, mert Held, az óras türelmetlenül várta őket, szimatolva homályos pultja mögött, homlokán a nagyítóval, mint egy unikornis.

Es két alku, két találka közt apám meghatottan magához vont olykor, csókokkal halmozott el, utcán, moziban, vendéglőben vagy kávéházban, kínos gyöngédséggel, szinte áradozva becézett, elnézett fejem fölött az üres messzeségbe és ezt suttozta:

— Ha tudnád, mennyire szeretlek!

Aztán hirtelen föleszmélt s rohant, mert jött a hajó, Turnu Szeverinből, vagy a bukaresti gyors.

Egy kora tavaszra is emlékszem, a hideg égre, a csillagokra a tetők fölött, a megnőtt utcákra, az éjszakákra, meg egy női kézre és apámra: tétován állt a halotti lámpafényben s hangja csupa kérlelés volt, ahogy félig vonakodva, félig unszolva rám-szólt:

— Csókolj kezet szépen.

Kezet csókoltam. Az idegen nő megsimogatta arcomat. Nyílt a kapu, alvilági, álmos házmester-arc tűnt föl, hajában a fanyar eszméletlenség hinárjaival. A nő besurrant, visszaintett és eltűnt. Esztelen orgonaillat maradt utána, meghökkentően e koratavaszban, akár egy lázadás.

— Tetszik neked ez a néni? — kérdezte apám.

Vállatvontam.

— Mert ha neked is tetszik, akkor ő lesz a te új anyukád, mondta.

Úgy mondta, hogy tudtam: ha nem tetszik, akkor is úgy lesz. Hallgattam. Gyűlöltem és sajnáltam apámat. Édesanyámra gondoltam, görcsösen idézgettem lelkemben a képét, de csak egy hajnalt láttam, s a papot, lila stólában, ahogy ágyam fölé hajol és könnyű, hideg ujjával keresztet rajzol a homlokomra. Némán haladtunk tova a házak zezzugos árnyékában; aztán apám hirtelen megragadta a karomat, fölmulatott az égre, egy szikrázó csillagra az égen.

— A Sziriusz, — mondta rejtelmesen; hangja hamisan kongott és arcán elmélyültek a vonások. Horgas sasorra szinte belemetszett a levegőbe, boltozatos, nagy homloka fénylett; idegen volt, üres és nagyszerű. Alakja megnyúlt, mélyen ülő barna szeme parázslott. Lángok lobogtak benne, hideg lángok; mintha deszkákon állna. Tenyerén sístergő, lila labdáival.

Aztán egyszerre összeomlott.

— Majd nyáron, — mondta tétován, határozatlan mozdulattal, mind elmagyarázom neked a csillagokat.

És sebesen elindult, egy lépéssel előttem, hazafelé.

Szobája falán fényképek függtek, arany keretben; ágya fölött, a fejénél a színez és a hajós. Almaiban talán velük társalkodott: nappalokint talán az ő szerepeiket és kalandjaikat másolta. Főnt élt a város fölött, negyedik emeleten; szegények látogatták, előre köszönt a koldusoknak és cukrot osztogatott a Páva-utca satnya gyerekeinek. Esténként pénzt számolgatta; ajka ilyenkor mozgott és szemöldöke összehúzódott. S egyszer, este tízkor, váratlanul be-toppant a Kapitány.

Halványkék ruhát viselt, vad piros nyakkendőt; szalmakalapját lóbálta és harsányan nevetett, ragadozó fogsora villogott s tekintete rátapadt a pengők és krajcárok tornyocskáira.

— Hja! — kiáltotta és hanyagon a karosszékbe vetette magát, mintha soha többé nem akarna elmozdulni onnét, — könnyű a gazdagoknak.

Apám fölállt, hátát védekezően az íróasztalnak vetette; arcát ismeretlen szorongás torzította el.

— Szegény vagyok, — mondta megtörtén, — nagyon szegény vagyok, Áron.

A Kapitány kurtán fölnevetett.

— Látom!

Apám elsápadt, aztán hirtelen lángbaborult. Ágyamhoz ugrott, berántotta rólam a takarót és széttárta mellemen az inget.

— Nézd! — kiáltotta tompán, — minden az övé! Érte élek, érte dolgozom, ezért a kis árváért...

A Kapitány lomposan fölemelkedett.

— Adj tíz pengőt, — mondta közönyösen.

Apám elszántan az íróasztalhoz futott, kirántotta a fiókot, be-tésöpörte a pénzt, bezárta és zsebre-vágta a kulcsot.

— Egy vasat se! — rikácsolta.

— Adj tíz pengőt, — ismételte komoran a Kapitány.

Apám sokáig hallgatott.

— Ötöt, — mondta aztán.

Tízet.

— Hatot.

A Kapitány újra nevetett, szárazon, ingerülten.

— Nyolc és a kapupénz, — mondta, egyszerre hetykén és bizonytalanul és tenyerét nyujtotta a pénzért.

Apám kikísérte, visszajött, íróasztalához ült és tovább számolt. Később, órák múltán odajött hozzám és szórakozottan betakart.

Szeretett engem? Nem tudom. Soha nem volt őszinte hozzám. Főlnőttem és elszakadtunk egymástól. Egy városban éltünk, de csak ritkán találkoztunk. Többnyire kávéházakban. Türelmetlenül várt, s amíg beszélgettünk, egyre az óráját nézegette.

— Dolgod van? — kérdeztem.

— Ó nem, — felelte zavartan, határozatlanul s utána egy ideig rajtakapottan figyelt a szavaimra. De hamarosan újra elkalandozott, nem vette észre, hogy közben elhallgattam. Mintha mindig úton volna, két út közt, egy kurta állomáson. Régimódi irattáskája a keze ügyében; ezzel a táskával vándorolt hivatalokban, éttermekben, utcákon, karját lóbálva, zaklatottan és egyre fáradtabban, szívében a halállal.

Néha meglátogattam; írógépe fölé hajolva találtam, beadványokat szerkesztett, szörnyetegekkel hadakozott; „ülj le” — mondta szórakozottan s még egy fél óráig kopogott utána. Aztán fölpattant, kirántotta az ívet a gépből, hátralépett, emelt hangon, izgatottan fölolvasta művét. Újságokkal és képviselőkkel levelezett, szekrényeit, fiókjait elborították az iratok és cédulák; fantomokkal viselt háborút. Hangja néha elcsuklott, ilyenkor szívéhez kapott s homlokát kiverte a verejték.

Ezekben az időkben úgy gondoltam rá, mint egy eltávozott. Idegen csillagon élő messzi ismerősre.

Egy tavaszi reggelen kaptam meg a hírt: kórházba szállították. Megrendülten néztem: összezsugorodva, kiszáradva feküdt az ágyban, válla beesett, bőre szikkadtan tapadt rá csontjaira, úgy hatott, mint egy gyerek, csak a feje volt a régi, sasorra és homloka és tekintetében a riadt fény.

A világ nem érdekelte már. Ifjúságáról beszélt, ha magához tért, apjáról, a dunai hajósról, aki később vasutas lett, és nagyapjáról, a színészről, aki Shakespeare-t játszotta és Bánk bán-ban Tiborcot. Hamar kifáradt, csüggedten, kutatva figyelt; mondani akart valamit, a három kegyetlen hónapon át, amíg utolsó ellenfelével harcolt, a halállal, egyre mondani akart valamit és soha nem mondta meg.

— Majd egyszer, — súgta az utolsó napokban, meggyőződés nélkül, — hogy megtudd, mit tettem érted.

Ez volt az utolsó szava hozzám. Három nap mulva meghalt. Reggel halt meg, szikrázó, boldog napfényben, tomboló madárdalban; ablakán beömlött a kórház kertjéből a fák újjongó nyár-eleji zöldje. Apácák imádkoztak fölötte és az az asszony sírt, akit egyszer, régen, hazakísértünk.

Azt mondták, gazdag volt; nekem mindig azt mondta, szegény. Anyagi ügyeit soha nem firtattam. Nagyon messze éltünk egymástól, s amikor beléptem az üres szobába s még egyszer megnéztem az ágyát, egy pillanatra arra gondoltam: majd most, a halálában talán közelebb jön hozzám. Talán megüzeni azt a szót, amit nem tudott kimondani.

Amikor végrendeletét fölbontottuk, mint valami láz, tört rám ez a vágy: bár szólhatnék neki, bár rábírhathnám most, amikor már

eltávozott: ha nem tette meg eddig, most, szellemkezével, búcsúzóul, vesse oda ezt az egyetlen, földoldó szót.

Egy aranyórát hagyott rám, duplafödélű, zenélő, régi arany zsebórát. Nagypjáié volt egykor, a színészé. S egy levelet, ezzel a föllírással: „Fiamnak, saját kezébe, halálom után.”

Doboló szívvel téptem föl a borítékot. Hét évvel azelőtt írta. furcsa, ideges betűivel. Pár sor volt az egész. Csak ennyi: az órát, amit rámhagyott, el kellett adnia; nehéz viszonyai kényszerítették rá.

Amikor a koporsóban feküdt, virágok közt a ravatalon, sokáig néztem. Pillája nyugodtan simult üreges szemére, orra ívén túlvilági nyugalom, roppant homlokán földöntúli béke. Nem az apám volt: egy megszépült, kegyetlen, többé soha nem változó ismeretlen férfi feküdt előttem. Ajkát szigorúan összezárta s én nem tudtam, honnét olyan ismerős az ismeretlensége, hol láttam már ezt a merev maszkot az arcán.

Aztán egyszerre eszembejutott egy messzi délelőtt, a színház múzeumában. A ösöket mutogatta, a híres színésznőt, meg nővérét, dédapám feleségét. S egy maszkot a falon, egy hideg és talányos gipsz-arcot: dédapám halotti maszkját.

Mikor koporsója födelén dübörögni kezdtek a hantok, hirtelen kísértést éreztem, hogy ebben az izzó, metsző nyárban, ebben a lázas napfényben utána kiáltsak, föltépjem a koporsót, letépjem arcáról a maszkot s kifacsarjam dermedt ajkai közül az igazságot.

De akkor már a koszorúkat rakták rá a hantra és ő már mesze járt, az ég báránnyelű közt, az irgalmatlan magasságban. Káposztalepkepár libegett a sírok fölött, lángolt a nyár, forrt a temető virágaiban az élet, a napfény fuldoklott a rózsák kilángolt vörössében. S ő úszott a felhők gályáján, utolsó, végleges, örök szerezében.

Ősei várták, a hajós és a színész.

Rónai György.

VÉGH GYÖRGY:

HONVÁGY

Árnyas füzek alján
szomorú hattyúkat
kerget a szélvész.

Árnyas füzek alján
szomorú hattyúként
jó volna élni.

Nem lehetek én már
fodros vizek habja,
szomorú hattyú se,
árnyas füzek alja
soha-soha én már
nem lehetek.

GULYÁS PÁL:

EZ ITT AZ ÉJ!

Eljött ismét
az éj homálya,
megnyúlt a fák
szelíd uszálya,
úsznak az árnyak
szertesztét,
rendezgeti
őket az éj.
Mint lágý kévék
dőlnek a földre,
hogy boglyájuk
az Űrt betöltse,
melynek csöndessége
alatt
most a Hold kaszája
arat...

Ez itt az éj,
az ég vezére.
kinek a Föld
simul kezére,
kezére hajlik
a szeretet.
ő vezeti
a hegyeket,
ő vezeti
a Földnek szárnyát
a halál roppant
óráján át.
Amerre fordulsz,
ő fordul véled.
ő sűg füledbe,
ő a vezéred
a Föld vezérei
felett,
amerre csak
a Nap lemegy,
és túl a Nap
leáldozásán.

Styx ligetének
nyársuhogásán,
ő védi a füvek
szálait,
ő védi a szentek
álmait!
Szent Ferencnek
és Szent Domokosnak.
Szent Antalnak
és a többi lakosnak
álmát ő védi
az örök
égbolt oszlopai
fölött!

Oh mondj imát
a Néma Számhoz,
a Szentháromság
Egy urához,
kinek árnyékán
a szabad
villám futára
átszalad!

Az éj van itt,
amely beszötte
anyád álmát
az ősidőkbe,
midőn még alva
ringatott,
mint az égbolt fent
a Napot!
Az éj ismét
elérkezett
hozzád... Nyisd fel most
mély sebed!
Kövesd a vér
örök futását,
a források halk
csobbanását!

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

MINDENES LÁNGELMÉK

Bólyai Farkas, a tudós marosvásárhelyi tanár tudott annyit a magas matematikából, mint világhírű kortársa, Gauss. Csak éppen sohasem lett világhírű. Szánalmasan kicsinyes körülmények között élt. Messze attól a lehetőségtől, hogy tehetségét egyetlen irányban fejtsse ki. Nem volt tudós baráti köre; nem talált mértéket a korában, melyhez képességeit és eredményeit hozzámérje. Mérték helyett a szükségesség állott előtte. A szükségesség, korában, Marosvásárhelyen, nem a magas matematika fejlesztésében jelentkezett, hanem sokféle sajátos kicsinyességben. Bólyai: tanított, művészién hegedült, különleges szőlőfajták termesztésével kísérletezett és kályhákat csinált. Szükség volt a tanítására s a kályhákra is. A melegítő felületek kikapasztását ugyanazzal a tudományos elmélyüléssel és hevülettel végezte, mint a párhuzamosok megfejtésének titkát. A kicsinyes szükségesség megrontotta ítélőképességét saját tehetsége felől. Lelki egysúlyra törekedett s ezt csak úgy nyerhette el, hogy kifejtesszett magában egyfajta életbölcseletet, melyet bár sohasem fogalmazott meg, úgy hangzik valahogy: hogy minden viszonylagos, csak a tehetség abszolút s mindegy, hogy a tehetség miben jelentkezik, kályhákban-e vagy egy geometriai tétel zseniális megfejtésében? Sorsa nem engedte, hogy egyetlen szakmában nagy alkotó legyen; szétszórta hát lángelméjét mindenfelé. S mi nem dicsekedhetünk a külföld előtt Bólyai-val, a nagy matematikai alkotóval, mert nem tudjuk európai eredményekhez mérten csekély műve mellé felmutatni *egyéniségét is*.

Orbán Balázs báró neve sem hatolt soha túl a Kárpátokon. A fajta ügyeivel foglalkozó polihistorok sohasem lettek még világhírűek. Orbán Balázs még mi is inkább csak zseniális műkedvelőnek tartjuk s magam is gondolkodom, soroljam-e őt a magyar mindenes lángelmék, itt csak kiragadott példákban említett tragikus seregébe? Lánglélek volt, ha elméje élet kétségbe is vonná valaki. Egyetlen művében a földrajz, történelem és néprajz olyan elemeit zsúfolta össze, melyekből ma is nem e három, de tíz rokon szakma boldogabb, mert szakmailag elkülönült kutatói élnek. De volt ő politikus is író is, harcolt a székely nép szociális helyzetéért. Gyalog járta be Székelyföldet s még egy csodálatos fényképező masinát is feltalált. Korában fogalom volt. Személyiség.

Néha azt hiszem, hogy Kőrösi Csoma Sándor is sokoldalú, ezer dologgal bíbelődő, hazai székely mindenes zseni marad, ha a Buddha kolostor csöndjében nem találja meg azt az egyetlen, mellvel egy zseniális embernek életében egyedül érdemes foglalkoznia. Kőrösi Csoma felismerte a szakszerűséget. — Ő is többet, a mindent akarta. — de a végbevitt együtű munka: élete műve, a szótár, meghozta világhírét.

Ma már közhely azt hangoztatni, hogy kis népeknek sokoldalú tevékenységre van szükségük, ha élni akarnak. Mi számbelileg nem voltunk mindig kis nép Európában, értékeinket tekintve, minőségileg, ma sem vagyunk. Nemcsak a kis nép termeli a sokoldalú, mindenes zseniket, hanem az individualista is. Vannak kis számú, kollektív szellemű népek. — rokonaink a finnek is ilyenek, — akik hajlamosak a specializálódásra.

A mi jellemünk olyan. — s Széchenyi, aki ezt felismerte, küzdött ellene, — hogy a szakmai elkülönülést valamennyire lenézzük. Megvetjük az egyoldalúságot, mely némileg korlátozottá tesz. Fajti vonásunk, hogy félünk az egyoldalúsággal járó félszűzségtől. Teljes életre vágyunk. Gőzös szellemi önelltatók vagyunk. Satiáságunk a túlfeszített munka vállalása is; a bizalmatlanság mások munkájában. Áradó individualizmusunkban mindent mi akarunk elvégezni. (Nem a közösségi eszme alázatos hordozói, hanem szülői szeretünk lenni.) Földünk évszázadok óta termi a sokféle tehetszűeket. Bóvörű, szellemes, nagy életű, sok tudású, széles

műveltségű „reneszánsz egyéniségeket“ termel ez a föld. Nálunk ma századokkal a reneszánsz után, má, a Bedeaux-rendszer korában, még mindig teremnek férfiak, akik *egyszerre* művészek és műpártoló mecénások; tudósok, akik mindig úttörők egy kissé; írók, akik aktív politikusokká válnak, politikusok, akik később tollal harcolnak azoknak az eszméknek a megvalósításáért, melyeket hatalmi helyzetükben nem vihettek diadalra. Nekünk ma is van olyan önellátó, mindenes tehetségünk, aki építészmérnök, író, politikus, nyomdász és szervező egy személyben.

A világ népei pedig egyre nagyobb iramban haladnak a szakmai el-különülés felé. Korszerűtlenek vagyunk vajjon?

Vajjon azért születnek nálunk új és újabb mindenes zsenik, mert nálunk arra, aki tud, mindenüttl szükség van? Vagy a tehetségnek nincs rá lehetősége, hogy tudását egyetlen szakmában fejtsse ki? Kicsik az arányaink? Nincs kellő mértékünk? A kiválasztódás lehetősége hiányzik? Vagy fajtánk jelleméből ered a tragikus mindenes lángelméjűség?

Régen vívódom ezekkel a gondolatokkal.

Ez évben ismét meghalt közülünk valaki, aki míg élt: volt filozófus, képviselő, pénzügyminiszter, magyarság kutató, író, hitszónok és bank-elnök.

Tragikus sors a mindenes lángelmék sorsa, mert szétszórt műveiknél jelentősebb az életük. Míg élnek, lobogó egyéniségük ezreket ösztönöz. Olyanok, mint a kovász. És halálukkal *nagyobbik* részük pusztul el, mert nem egyetlen műfajt alkottak, nem egyetlen életműért éltek. Haláluk után kiderül, hogy életük legfőbb műve önmaguk volt, melyet ezer felé szórtak el. Mindenhez értettek. Sokfelé segítettek. Pályájuk és egyéniségük szinesebb volt mint a külföldi pályatársaké. A haláluk után visszamaradó mű azonban sokkal kisebb s néha semmivé zsugorodik az időben. Halálukkal személyiségükvész el, mely míg élt és hatott, minden részlet-munkájuknak egybefogható, sajátos fényt és értelmet adott. (Nevük nem hatol túl a haza szűk határain, de szétszórt életük, mint a mag, meg-togan és bennünk újra terem: új mindenes zseniket, ezer kicsinyesség közt ezer módon alkotókat. S mi magyarok abban, ahogy mindenes láng-elméink emlékét őrizzük, személyi kultuszát ápoljuk, ahogy mindig újra megteremjük a kor szükségessége szerint őket. — talán más módon vagyunk korszerűek, mint a többi népek.)

Ignác Rózsa.

VÉGH GYÖRGY:

1928 NOVEMBER 7.

(Emlékezés Tóth Árpád halálára.)

Csigás hajam talán még szőke volt,
S egy Andersen mesét betűztem épen,
almát rágcsálva és törött diót
a lámpafény ezüst-szelíd kódében.

Nem-messze tőlem haldokolt az ősz
s utolsó lobbant már a lámpafény —
és Ő is haldokolt akár az ősz.
hét-csillagú november éjjelén.

Meghalt, de azt se tudtam akkor én.
hét-csillagú november éjjelén,
hogy Ő is élt és írt és szenvedett,
S hogy én is írok majd és szenvedek.

Meghalt és azt se tudta: hogy vagyok.
Jaj, oly magánosak a csillagok.

E L V E K É S M Ű V E K

VÁRKONYI NÁNDOR: AZ ÚJABB MAGYAR IRODALOM (1880-1940). (*Szükséts kiadás, Budapest.*) „Történetírásunk csak napló lehet, szükségszerűen a vád és vita heves formáit ölti fel...”, mentegézik könyve több helyén is a szerző, amiért hozzá mert nyúlni földrengéses korszakunkhoz és még lávámódra folyékony és forró irodalmi képződményeihez. Nem számítva azt, hogy ezzel az önigazolással túlzott töredelmében olyan bűnököt is olvas saját fejére az író, amiket el sem követett, mert hisz könyve műfaj és eredmények tekintetében más is, több is, mint ami a napló, hang és vérmérséklet dolgában pedig mégiscsak szelidebb, mint a kortárstól várható szenvedélyes vád és vita, de még ilyenféle hibák láttára sem jutna eszünkbe számonkérni tőle az időbeli távlat hiányát. Már azért sem, mert századunk eseményhalmazódása és tempója a „történelmi korszakot” is egykori kiterjedése kicsiny törtészére zsugorította össze, de meg azért sem, mert önvizsgálatra, új életszemlélet kialakítására és az alakuló bírálatra közösségi létünk minden fázisában szükségünk van, mindehhez pedig éppen a „tüzetesen informált kortárs” anyaggyűjtése segíthet hozzá a legtöbb haszonnal.

A pártos elvakultság érzelmi kilengéseibe ilyenformán nem sodródik ugyan a szerző, de azért az a mód, ahogy a *polgári* és *népi* ellentétét lényeginek és történelmileg végzettségűnek jelenti ki, teljességgel egyértelmű egy eléggé erélyes elvi szintvallással. És ez a korszerű elfogultság, s belőle fakadóan az előítéletek egész kis rendszere, véleményem szerint a nagyigényű összefoglalás egyetlen szervi baja és súlyosabb tehertétele. Szerencsére azonban nem olyan természetű és mégsem annyira súlyos, hogy észrevehetőbb torzulásokat idézhetne elő a száz meg száz különben élethű portrén, vagy félrebillenthetné önkényesen és az esetleges ségék felé összegezései természetes súlypontjait. De azért még így is velejárója ennek az eszmei elkö-

telezettségnek némi szűkkeblűség és árnyalatnyi értetlenség (pl. Babits, Márai, Balta Borisz értékelése körül), mintahogy a *polgári* és *népi* ennyire kiélezett ellentéte már maga is néhány alapfogalom logikai ellenőrizhetetlenségének a következménye és inkább csak a közkeletű szemléleteknek szóló rokonszeny műve.

Alig van még pár fogalom, amelyeket a világesemények annyira egymásra uszítottak volna s amelyeket a szembenálló politikai világnézetek és oltalmukban az irodalmi felfogások oly engesztelhetlenül játszának ki egymás ellen, mint amilyen a polgárság és a nép kategóriája, tehát már azért is érdemes kissé több figyelemre méltatni őket.

Várkonyi szemlélete a polgári lelkeség legfőbb vonásának az egyéniségkultusz, tehát a közösségi érzület (az „ideálizmus”) végzetes hiányát látja. De ugyanígy híjával van ez a lélek, vagy jobban mondva szellemiség annak a képességnek is, amely a természet bensőségesebb átélését, a mélyebb kultúra megbecsülését és a történelmi megértését lehetővé tenné számára. („Ezért tagadja a polgár a történelmet.”) Műveltsége így hát egyoldalú s esztéta módra vértelen. „az élet ősrétkeinek ösztönös tiszteltétől” elrugaszkodott és „elfeledődött a pusztá kényelmi és értelmi civilizáció felé.” Ennek a szellemi alkatnak stílusbeli és szellemi történelmi megfelelője és egyenértékűje azán a realizmus. A polgár mitológiájához ebben az elképzelésben hozzátartozik még egy negatívum és egy posztulátum. A negatív tény az, hogy mivel egy korszak összes eszméi és rendszerei (konzervativizmus-radikálizmus, pacifizmus - nacionalizmus - nemzetköziség) belső ellentmondásaikon és életképtelenségükön sorra elbuktak, bekövetkezett a háborúkkal és forradalmakkal a korszak csődje és vele együtt a polgár halála. És most az általános posztulátus gyászból csak annak a követelménynek a teljesedése árán tudunk kilábolni, hogy a polgár a jelenben ol-

vadjon bele a népbe, a jövőben pedig egyenest belőle nőjön ki. A könyv beosztásában a harmadik részzel és korszakkal (1920—1940) azonosított „népi irodalom” kibontakozása már egyértelmű is ennek a megújítási igénynek a teljesülésével.

Ezen elmarasztaló összevezés halatára rögtön föl is merül a kérdés, vajjon micsoda érveléssel lehetne most kiállni a meghurcolt polgár védelmére. Erősen vezérszólamzerű rövidítésben és elnagyoltan talán ilyenfelével:

1. Abból, hogy a polgárságot magasabb régióiban s ragadozó kisebb égében történelmi következményekkel kompromittálta a kapitalizmus, alacsonyabb rétegeiben pedig kiszolgáltatottságából eredő gerinctelensége, amiben viszont a kivételes (kivételesen rossz) állapotok kivételesen hatalmas kormányai is bűnösek voltak, ebből még korántsem következik, hogy a polgár már el is játszotta történelmi szerepét. Erről szó sem lehet, sem pedig a polgárság kimúlásáról, hanem csak arról, hogy a kultúra fölé nőtt civilizáció megrontotta ezt az osztályt, mintahogy állandóan rontja a népet is s az arisztokráciát is. A polgár még mindig érték-hordozó és eszményszolgált, csak éppen „kényelmi civilizációjában” egy időre megfeledkezett erről a kötelességéről és küldetéséről, noha a kereszténység és az emberiség legjobbjai állandóan figyelmeztették erre. A kapitalizmus meg liberalizmus, valamint a különféle imperIALIZMUSOK okozta katasztrófák kellett ahhoz, hogy mostanában rádőbbenjen erre a mulasztására. A polgárságnak van még sajátos mondanivalója, életformája is megjavítható és gazdagítható, tehát még jóval innen van történelmi hivatása teljes megvalósulásán. Hogy is lehetne túl rajta, amikor nálunk — éppen szerzőnk szerint — csupán „szórványszerűen” élhetett, s inkább csak „mozaik” életet, illetve az utolsó 60—70 év határai közé szorítva s kissé az elmulasztott lehetőségek esztelenül expanzív pótlásának a mohóságával. 2. Az eszménytelenül önző polgárságnak és a népnek ellenséges szembeállítására szükségképpen magában rejti még azt a föltevést is, amely szerint ez

utóbbi nemzetréteg már eleve beállított a közösségi érzületre és eltökélt az egyénfölötti szolgálatra. Nos: a kérdés legtájékozottabb szakértőjének és a per koronatanújának, Móricznak a nagygazdái meg „barbárjai” ennek a hiedelemnek éppen az ellenkezőjét bizonyítják. Igen, a nép inkább passzív és pontosan olyan önző, mint minden társadalmi osztály, nem forma, hanem anyag, nem is cél vagy eszmény, hanem csak — de ezzel a csakkal is szédítően sokat gondolunk — a pihent életlendület és elhasználatlan vitalitás eszköze és birtokosa, és a társadalmi váltogazdálkodás teljesjogú várományosa. Hogy napjaink elméletei kissé mitizálják a fogalmat, ez az irreálizáló megbecsülés alighanem abból a romantikusan szenvedelmes bűntudatból és jóvátételi vágyból fakad, amelyet az ellene századokom át elkövetett irtózatoss bűnök miatt érezhet vele szemben minden kiváltságosabb osztály.

A népi tehát nem fokozat vagy éppen eszményi képlet a polgárhoz képest, s ez abból a tényből is kiténik, hogy ellenkezőleg mindenki, aki kinőtt a népből, kultúrájával a *polgáriság fölé* (Vere Péter) *vagy fölé* (Illyés) fejlődött. De ez nem is lehet másként, mert hisz polgárnak lenni — eszményi vetületben — annyi, mint hinni a földhöz kötött ember metafizikai tájékozódásában, és elfogadni egy lényegében már legalábbis kétezerezt százéves közösségi életformát, amely az értékek hierarchiájával és megegyezésekkel igyekszik állandósítani a földi biztonságot, elsősorban az emberi szabadságnak és a személyi méltóságnak a tiszteletében, a jogoknak egy bizonyos összekötő és középmagas szintjén, de a végtelen felé tendáló kiterjedésében.

A polgár ellentéte valójában nem is a nép, hanem bizonyára a forradalmár, és pedig először is a fennálló politikai hatalom esküdt ellensége. aztán a bohém, aki a polgári életforma és a benne objektívalt értékrend ellen revált. vagy „érdeknélküli” tevékenységével a művész vagy az aszkéta azal, hogy egyszerűen lemond erről az értékrendszerrel, vagy éppen még a világból is kifut előle.

Mindent összevéve a polgárság tehát nem ellentéte, hanem igenis emelkedése (biztonságban, szervezettségben, civilizációban, kultúrában) a népek, így hát az sem állítható, miként ezt a szerző teszi, hogy a polgár meghalt. Legfeljebb annyi, hogy halódik. De vératömlesztéssel meg lehet és meg is kell menteni.

Ebből a polgári-népi antagonizmusból, amely amennyire mondvasinált ellentétnek, ugyanannyira nazyszabású elméletnek, adódik aztán egy módszerbeli következetlenség is: az a kevert helyzet, hogy Várkonyi irodalomtörténetében a három főfejezet dialektikus egymásutánja (realizmus, modernség, népi irodalom) olyan keretnek bizonyul, amelyben seregestül elférnek és megférnek egymásmellett az egészen ellentétes jelenségek is.

Amit azonban az értelem hideg pátoszában s kicsire nem néző elvakultságában sematizálni szokott, kiélezni és elnagyolni, mindannak életellenes nyomait szerencsére szépen el tudja tüntetni vagy legalábbis egyensúlyozni az intuición, az ösztönös s aprólékos látás igazsága. Várkonyi esetében is így áll a dolog. Termékenyítő elvi tévedésért, amelyet mint valami útbanlévő bordát könnyű szerrel ki lehet emelni műve szervezetéből, károsodás nélkül, bőkezűen kárpótol a részletigazságok tömegével.

Ha itt-ott szembeötlik is egy-egy túlértékelés (Komáromi) vagy igaztalannak tűnik az apróbetűs degradálás (Passuth, Bókay, Molnár Kata, Köröndi, Sötér), kivált meg nem érdemelt kiemelések kontrasztjaként (Nagy Emma, Szenes Erzsé, Serestély Béla), vagy pedig ha kissé idegesít is néha az egymásmellettség (például Szabó Pál és Pap Károlyé), noha egészen szerves vagy minden szempontból kielégítő rendszerező-elvet ily ropant anyagra talán nem is lehet alkalmazni, mindez azonban mennyiségileg is és jelentőségben is semmiség a szerző szemléletgazdagságához, mozgékony beleérző-képességéhez, átfogó erejéhez, imponáló tárgyismeretéhez, mély, árnyalt és sokoldalú kultúrájához és virtuóz előadóművészetéhez képest. Könyvét számon fogja tartani a tudomány és a maguk útjait járó

kutatók és föl fognak figyelni felismeréseire.

Antal László.

MÁRAI SÁNDOR: A GYERTYÁK CSONKIG ÉGNEK. (*Révai Rt.*) — Valaki negyven év mulva visszatér, hogy megvalljon egy régi feszültséget, megvallja egy régi pillanat gyilkossági szándékát, annak, aki majdnem áldozata lett. De aztán mérssem ő beszél, hanem az, aki vendégül látja, az keresi, magyarázza, kérdi barátságuk megromlásának s a másik elmenekülésének okát, és akkor az, aki visszatért, nem felel. A történet, melyből véres tragédia lehetett volna s melybe a legsúlyosabb emberi dolgok, — a barátság és az önértet — vannak belekeverve, csak emlékeken át jelenik meg, negyven éve fájó, tehát lehalkult emlékeken át, valamiképpen elvszerűvé, nem-valóságossá lőnvegitve. A tények megmerevednek ebben a visszaemlékezésben, ünnepélyessé válnak s el is távolodnak a reális világtól.

Márai művészetében mindig ott volt a hajlam erre az eltávolodásra, a „lebezésre“, az esetleges valóság helyett valami lényeginek keresésére, szinte a klasszicitásra. Legtisztabban tán a Feltékenyek képviselték ezt a törekvést, de a Bébiben is — legalább is az elbeszélő modor és a stílus nyugalma igyekezett a klasszicizmus felé közelíteni, általánosítani az érzelmek zűzavarának ezt a romantikus — freudista esetét.

Ahogy a klasszikus francia dráma került a vérengzést, olyanformán kerülő Márai a drámáiságot. Ami valóban történik, az a legtöbb Márai könyvben az elbeszélésen kívül történik, a regényben nem látjuk, csak hatásairól értesülünk. A tábornok és Konrád közt két olyan drámai helyzet adódik, melyet fróink nagyobb része nagy drámai párbeszéddel oldana meg. Márai merészsége, újsága, hogy ezeket a jeleneteket is az emlékezés hangulati folyamatosságába oldja, elkerül minden pillanatot, minden alkalmat, ahol az élményanyag frissen, romantikus forráságban kerülhetne a regénybe. Az eseményeknek csak a vetületét látjuk, negyven év töprengésén s egy egyéniségen át szűrődtek azzá, tisz-

tultak azzá a hangulattá, melyben előttünk megjelennek. A romantikus történetben, — mert a tábornok és Konrád története épp eléggé romantikus, — Márait nem az anekdota érdekli, nem is az esemény reális és objektív képe vagy indítókai, hanem a legnemesebb, a legérzékenyebb s a legkevésbé követhető folyamat: az érzelmek alakulása, változása, megmerevedése a lélekben az emlékezeten át. A hangulat, mely a földidézett vagy még földidézendő emlékekből s a vacsora helyzetéből, pillanatnyi jelenéből tevődik össze. Ha egy író ennyire el mer távolodni az eseménytől, ami az olvasmánynak mégis elsődleges tárgya, szinte kikerülhetetlen, hogy az olvasó érdeklődését ne mesterségesen, ne fogásokkal igyekezzék lekötöni. A klasszikus dráma hírnökökkel jelentette meg a külső történet, Máraiban is vannak ilyen hírnöki jelentésekhez hasonló mondatok, melyekkel az emlékező időnkint előlegezi, az olvasó számára pedig előlárja a történet egy későbbi fordulatát s csak később kezd annak részletes kifejtésébe. Az olvasót mostmár az érdekli, hogy az egy mondatban előlegezett, meglepő, bizarr kifejelet milyen úton következik be. A módszer megint a klasszikus drámára emlékeztet, mely csak ismert tárgyakat szerepeltet feldolgozni, illetve adott befejezések előzményeit írta meg.

A *gyertyák csonkig égnek* harmónikusabb és rokonszenvesebb alkotás az *Igazságnál*, de a *Vendégségjáték Bolzanóban* feszültségét és szépségét nem éri el. A jellegzetes Márai mondatok és kitételek közül néhány olyan csökönyösen tér vissza itt is, hogy szinte már nem is zavar bennünket. Néhány hangulatra fogott életrajz vagy jellemvázlat — mint a tábornok apjának szerelme, a tábornok és Konrád bécsi évei, — viszont a legjobb Máraialapok szépségével vetekszik.

Lovass Gyula.

KÜRTI PÁL: VILÁGSZÍNHÁZ KÉT HÁBORÚ KÖZT. (*Hungária.*) Az, ami a két háború közt színházelméletben történt, s amit néha az új színház forradalmának szoktak nevezni, a magyar közönség előtt majdnem egészen ismeretlen. Kür-

ti Pál könyve igen érdekesen, újságírói élénkséggel, szórakoztatóan foglalja össze a két háború közti Európa színházi törekvéseit, jó tájékozottsággal ismerteti a nagy rendezők elveit, megmutatja eredményeiket, meg is bírálja munkásságukat. Az új színházi törekvések története voltaképp három elv küzdelme illetve azoké, akik színházszerű, politikai vagy irodalmi színházat igyekeztek teremteni. Ennek a három eltérő szempontnak összeszövődését, egymásra tett hatását s nagy képviselőit hozza közel hozzánk Kürti könyve az egyes nemzetek színházi törekvéseinek bemutatásával. Nem törekszik tudományos igények kielégítésére, nem gyárt átfogó és szintetikus elméletet, de riportszerű, okos beszámolója, melyet néhány jól megválasztott fénykép kísér, kitűnő bevezető azok számára, akiket az európai színház kérdései érdekelnek.

L. Gy.

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: TEGNAP. (*Révai kiadás.*) Az epikai élményeket kereső olvasó egyik legvonzóbb varázsigéje a *változás* volt. Az ókorban még metamorfózisnak nevezték, ami egyformán jelentette Ovidius vagy Apuleius és számos elődjük vagy követőjük művét, a lélektanibb beállítottságú újkorban pedig jellemboncolás, sőt fejlődésregény lett belőle. Néha csupán kitűzött szándéknak maradt, de a műfaj technikáját állandóan fejlesztette minden kísérlet. Témáinak érése közben a modern író a tárgyilagos külső valóságábrázolástól egyre jobban elcsábította a nem kevésbé hűségre törekvő, de személyes élményekből táplálkozó alanyiség. Proust féle emlékmotívumokkal hangszerelve vagy nietzschei dialektikával téve fel a kérdést: *Wie man wird, was man ist.* Ilyenkor már oknyomozó életrajzról van szó.

Grandpierre könyve is leplezetlenül ebbe a műfajba tartozik, hiába lehet úgy olvasni, mint egy regényt. A belső történet nyomja rá izalmát a könyvre, melyben a szerző egyéniségének kialakulását tárja fel. Nem emlékek szakadozott láncáról van benne szó, hanem a tervszerű vizsgálódás egyre jobban elmélyülő szenvedélyéről.

mely előtt egyetlen fontos kérdés van: ember és világ viszonya. A hangsúly a *viszony* szón van. Az egyéniség belső magvánál vagy a világ objektív képénél sokkal jobban érdekli, hogy — a múlt század természettudományos stílusában beszélve, — hogyan képződnek az övgyűrűk és milyen harcot kell vívnia a fának, hogy meg ne fojtassa a környezetet. Mivel a küzdelemnek az egyéniség felől nézve inkább önvédelmi jellege van, aminek alapjául a kényszerű passzivitás szolgál, a probléma nem utolsó sorban pedagógiai jellegű.

Természetesen nem titkolhatja el kritikáját az egész nevelési rendszerrel szemben, melynek különösen két érzékeny pontját emeli ki: egyik a nagyfokú megnevelés nevelő és nevelt között, mely lehetetlenül teszi, hogy organikusan beleköltözzön a gyermekbe vagy tanulóba a közölt anyag, tehát ha az egyéniség valamilyen irányban fejlődik, az a család és iskola ellenére történik, másrészt a módszerhibák mellett bírálja a közölt anyag természetét, melyet — durván kifejezve — nem tart elég időszerűnek vagy gyakorlatinak. Kitűnően elemzi a fiatal lelket, melyet senki sem szabadított fel gátlásai alól vagy terelt helyes irányba, s így az is, ami érték benne, teljesen szervesen él, még addig sem jutva el, hogy megjelje a megváltó kifejezést.

Sokat lehetne még beszélni a könyvről, hogy találja meg a fent vázolt helyzetnek társadalmi gyökereit s hogyan leli meg ennek révén a kivezető utat. Idézni lehetne példáit, melyek sokszor anekdotikusan csattanak vagy analitikus lélekfeltárássá mélyülnek. Erdély, Franciaország, Belgium, a magyar vidék és főváros adják a keretet a történetekhez, melyben apák és fiúk, tanítók, tanárok, küzdő fiatalok, polgárok, szerelmes asszonyok vagy leányok szerepelnek, egy mindig éber agy szellemes és biztos tollával felvázolva, ragyogóan kiegyensúlyozott vagy hanyagul elnyújtott mondatokban, hogy végső eredményként lerögzíthesse azt a megoldást, mely személyileg ugyan az övé, de vonatkozásaiban a magyar glóbusz, melyen élünk. *Vajda Endre.*

DEVECSERI GÁBOR: *ÁL-ÁLLATKERESKEDŐ, VAGY AZ IGAZ SZERELEM DIADALA.* (Dr. Vajna és Bokor kiadása.) — A sokoldalú fiatal költő most az *opera buffa*-t választotta, hogy klasszikus műfordítások és groteszkül antik-izű költemények kövein élesre és hajlékonyra fent nyelvét és versközségét felvillogtassa. Első pillanatban indokolatlan bátorságnak és a szó nemesebb értelmében korszerűtlennek tűnik a kísérlet: könnyed és boldog korok e fonák preszió, két, évszázad óta tartó „történelmi napjaink“ malomkövei között szétmorzsolódott és igényes művészi burkából a ponyvára hullajtott műfaját onnan újra felemelni s a legnemesebb hagyományok értelmében újraköltöni. Devecseri kis művének jelentősége éppen abból áll, hogy nem akarta egy erre alkalmatlan korban továbbfejleszteni a műfajt, csak új edényben gyűjteni össze a régi italt, melyből már annyi évszázad hőrpentett boldogan. Az Ál-állatkereskedésben nem találunk egyetlen pontot, egy fordulatot, vagy mozzanatot, melyet századok e gyakorlata ki ne próbált volna. Sírba szomorodott tömegek átható kacaját idézi minden fordulat, s a végén nem is tudjuk már, a jeleneten mulatunk-e valójában, melyet Molière, Goldoni, Plautus közönsége egyként végigkacagott — vagy éppen azon, hogy ők végigkacagták. A nevetés, akár az ástítás, ragadós: ezt tudja minden gyerek. S mintha a rekeszizmoknak is volna rezonanciájuk... Ezt használta ki finom érzékkel Devecseri Gábor. S mindez nem gáncs művével szemben, inkább legfőbb erényének nyugtázása.

Hogy az egésztől a részleteket se feledjük, meg kell említeni a valódi és ál-állatkereskedő végtelenül groteszk versengését, melynek még különös komikumot ad a birközverseny kereteit idéző scénéria. Hallgassuk csak, miként vélik ezek, vénségükkel kérkedve elnyerni szugori apjától az inádtott hölgy kezét:

A valódi és ál-állatkereskedő (felváltva):

„Alvad a vérem
Szaggat a térdem

Rogyadoz a lábam,
Motyog a szám.

Perceg az ujjam
Tágul a májám
Csikorog a csontom
De igazán!

Tudják, hogy fülem sem ép már!
És rossz szemem tán titok?
Én űlve is reszketek!
Én pislogok!
Én sántítok!"

Ímígy versengenek sántikálva e két daliák. De a versek bizonylyan nem sántítanak: pajkosan libbennek rímről-rímre, olykor bukfenecet hányva s furán fintorogva, akárcsak Puck a fák között. — Igen mulatságos és finom az állatkereskedő áriája a nőkről és ötlekről. S végül a catullusi nászéneket idéző befejező karének. Mindebben persze a költő nagyszerrű metrikus gazdagsága és bő verskészsége tündököl. Az egész szöveg oly hajlékony, változatos, könnyeden csapongó: szinte vonzza magához a zenét vagy bővíti, mint a kígyó. S ez talán egyrésről hibája is (inkább magának a műfajnak hibája): mert önmagában nem igen adható elő, viszont operai színpadon a zene szükségképpen mindig túlzengő és eljelentékteleníti a legjelentékenyebb szöveget is. — Primitív, pergő versei gyermekkorunk kedves játékversikéit zsongatják fel elfeledett tömegeikből, velük együtt zümmögve bennünk tovább. S vajjon lehet-e ennél többet mondani komikus költeményről? Ha a szót nem arisztophanesi, hanem plautusi értelmében használjuk?

Az ízléses szép kiállítású könyvet, Bernáth Aurél néhány elragadó rajzával díszítette.

Somlyó György.

KISS JENŐ: NAPFORDULÓ. *(Erdélyi Szépművéses céh. — Kolozsvár, 1942.)* Kiss Jenő ezelőtt öt évvel gyűjtötte össze verseit, első ízben *Kormos úvegen* cím alatt, s mint fiatal költő, ígérete volt az akkor még külön csillagon fejlődő erdélyi irodalomnak. Második kötetével ő is „hazatért” s erdélyiségének problematikájából az az öröm maradt meg, mely a történelmi változáskor eltöltötte, szános

versnek adva témát s az egész műbe beleolvadva, mint új és maradandó jellegű alaphangulat: az ifjúság villódzó fényei után a férfikor „napfordulóján”. A második kötet a költőknél már nem szokott ígéret lenni s talán így még érdekesebb, mert megmutatja, hogy gazdagodott-e a költő, keresett-e új utakat vagy inkább zártabbra vonta maga körül az alkotás határait, egyszerűsödött, jellegzetessé vált.

Kiss Jenő második kötete, azoknak, akik a költészetben a zengő játékot keresik, mintha egy hajszállal kevesebbet adna, mint a *Kormos úvegen* sejtelmes fényszűrése. A *Tóban tükröző szonett* arisztifikuma, a metaforákban tobzóító természetelmény, a verső kiépített hasonlat, a porcellán pengésű rimtechnika után kétségtelenül nyersebb hangú és keményebb lépésű lett: kevesebb éter és több föld, lanyarabb, de emberibb. A régi játékos hajlamból talán csak a szavak bővölete maradt meg. A valóság erdejében már nem suhannak az Oscar Wilde-i tündérek, a világgép száraz és tiszta, a napforduló erős fényében, de a szavak mögött még mindig él a mágia, a hasonlatébresztő hajlam, a képzetársítás mechanikus, de ennek ellenére is megkapó gyönyörűsége. Kétségtelenül felfigyel az olvasó pl. olyan ötletre, hogy szeptember az első ember a hónapok közt, az Ádám, akit a nyár paradicsomkertjéből kiűztek. Egy másik versében pilóták lánycsapkájához hasonlítja a napot s utána elárulja műhelytitkát: „E hasonlat nem jut eszembe soha, hogyha nem tűnik fel hangárok sora.” Ugyanez a képzet látja azonban, az ihlet erősebb sodrában lezuhant léggömbnek az őszi fát, dinamikus érezetve az idő csendes katasztrófáját. S amikor Lázár nevű barátjára emlékszik egy nagylélekzetű „in memoriam” versben, akkor a név bibliai párjának felidézése egyszerre a keret erejével zárja körül a verset.

*Kelj fel Lázár! Kelj fel szegény barátom!
Ébredj koldus, de szép diákkorom!
Dült golyocsáidból lépj ki most sugárzón,
Legyen megint tűz a sötét korom!*

*Édes reménnyel két karom ki-
lárom.*

*Barátság s ifjúság, mint egykoron —
Hisz mélyről szívem biztatása
hangzik:*

*Két elfeledtek, nem halt meg, csak
otszik.*

Kiss Jenő hű az emlékeihez, és aki mögött emlékek vannak, már férfi. Az ifjúság hangulatai helyett súlyosabb tartalmak érnek meg benne, az eszmélet körültekintő reflexiója, egyn és világ látványának felmérése, a nemzet sors-problémái, szerelem helyett a család, a kaland után a hűség. S ebbe az irányba halad költészete is.

Vajda Endre.

IFJ. AMBRÓZY ÁGOSTON: SÉTA. (Hungária.) — Izléses, finom kötet, tiszteletet parancsoló külsővel — és alig valamit mondó tartalommal. Maguk a versek is ilyenek. Formájuk szép, tiszta, zenéjük, rímeik ellen nincs semmi kifogás — csak a mondanivalójuk sivár, banális, elhasznált. A sanszon nagyon megfelelő műfaj Ambrózy számára: ott még megáll az ilyenfajta költészet, hiszen szép, lebegő, dallamos minden sora — de így lebegni csak a súlytalanság tud, ami még a levegőnél is könnyebb. Csalódás ez a kötet, egyéni, Kosztolányi tüzenél fölmelegített átérzések rímbe fogása.

Viuor Miklós

THURZÓ GÁBOR:

SZINHÁZI KRÓNIKA

Galamb Sándor kitűnő dráma-restaurátor. Leverte a port Kisfaludy vígjátékairól — a „Kérők“-ről főlétségesen ugyan, — Eötvös József-ről, Kisfaludy Sándorról, Csiky Gergely-ről, s az elméleti szakember tudását gyakorlatilag is érvényesítve az utóbbi időben mind gyakrabban kap kedvet ahhoz, hogy maga is próbát tegyen, saját íbletből merítve, a színpadon. A széleskörű elméleti és gyakorlati tapasztalat meg is hozza aztán a maga gyümöleseit. Darabjai mesterpéldái a szabályosan működő színpadi fogaskerékrendszernek, olyanok, mint egy dramaturgiai vizsgadolgozat, amiért megszerkesztőjük csillagos egyest érdemel. Az elméleti tudásnak és a gyakorlati ügyességnek ez a szerencés találkozása nálunk színpadi írónál ritkán fordul elő, Galamb Sándornak őse és mintája nyilván Hevesi Sándor lehet. S itt van éppen Galamb Sándor fogatékossága: ő is kiválóan érti a mesterséget, akárcsak Hevesi, de nem költő. A „Hatalom“ vígjátéki és lírai jeleneteiben nem érezzük Hevesi „Elzevir“-jének finomságát, költői bensőségét, kedves humorát, itt maga a technika dolgozik, bravurosan, a közönségnek gyakori mulatságára, de — ezt meg kell

mondanunk, — költői invenció, be-lülről való mondanivaló nélkül. Száraz anyag ez, egy száraz kedély feldolgozásában, aki drámatörténeti bűvárlásai közben eltanulta Csiky Gergelytől a humort is. Így darabja olyan, mintha nem ő maga írta volna, hanem valamelyik Csiky Gergely bohózatból frissítette volna mai színpadra. Ilyen félmúlt-ízű a mese, a szembenálló csoportok rajza, sőt még a neveket is mintha Nagy Ignác vagy Csiky Gergely színlapjairól leste volna le. A színészek függén Csiky Gergelyt játszanak modern ruhákban, együttesükből senkit sem tudunk kiemelni, legfeljebb az összájátékot, — ez Galamb Sándornak, a rendezőnek érdeme, — dicsérhetjük. Külsőségekben a *Nemzeti Színház* ezúttal is bőkezűen sietett szerzője segítségére.

*

Van savanyú és van vidám vígjátékíró. *Vaszary Gábor* nyilván a legvidámabb. Humora olyan fajtájú, hogy még magát a szerzőt is megnevetteli. Mesél is szeszélyesen kanyarognak: egyik nevetés-ötlet robbantja ki a másikat, s minden nagy nevetés egy-egy vicces, bolondos jelenet is egyben. Viccekre,

bolondságokra, — bocsánat a szóért: — hülyeségekre felépített bohózat az „*Udvarolni felesleges*” is. Van benne minden, ami a derűhöz, a nevetéshez, a röhögéshez kell: egy adag francia vígjáték, egy adag hanswurst-gorombaság, egy adag vicclap-helyzet. S az egész fölött Vaszary Gábor angyali drámaírói naivitása ömlik el. Ha másfél századdal korábban születik, vásári bábjátékos lett volna, aki a közönség tapsai szerint szövi-toldja színpadi meséit. Hogy miről szól ez a farsangi móka, talán fölösleges is elmondani. Az *Új Magyar Színház* előadása híven szolgálja a vídámágot *Dayka Margittal*, *Hajmássy Miklóssal* és *Vaszary Piroskával* az ólén.

*

Óriási díszletet látunk magunk előtt. Sötét van, mint egy kriptában. S várjuk is a kísértetet, aki nemsokára meg is jelenik: lekent hajú, szvengáli-szemű leányzó, üdvhadseregbeli kosztümben. Jön, és ezzel, a szerző és a rendező szerint, már meg is teremtette „A Manderley-ház asszonya” feszült atmoszféráját. De ez csak eleve ellőkelt hit, a darabból ugyanis éppen ez a keltő hiányzik: a feszültség és az atmoszféra. Rcímes történetről szerzünk a jelenetek folyamán tudomást, regényben és filmen egyszer már égnék állt tőle a hajunk, — a színpadon az egész unalmassá válik. Nem tudunk semmit elhinni. Látjuk izgulni és szenvedni a főszereplőket, — de miért van ez az egész? Nincs kapcsolatunk velük, ügyük érdektelen. Megölték-e Rebeccát vagy sem, megszokja a „nagy ház kis úrnője” a pompázatos kastélyhallt, — mindez nem izgat. Másféle izgalomra várunk: a színpad nyújtson nekünk egyetlen percet, ami leköt. De ezzel *Daphne du Maurier* amerikai író nő adósnak marad: darabjában jelenetekbe szedi és párbeszédekbe veszi regényének eseményeit. Olyan a darab szerkesztése,

mint egy székfoglaló előadásé, amelyet a detektívregényírók egyesületében tart az író nő. Mindaz, ami a regényben selejtes anyag volt, itt szembeszökővé válik, és napnál világosabban győz meg arról, hogy ha regénye alapján még hajlandók voltunk *Daphne du Maurier* írónak tartani, a színpadi feldolgozás után jobb színelőadásnak adjunk igazat. Amit a darab unalmáról mondtunk, az csak részben a szerző műve. Sok baj van itt a túlságba vitt realista színjátékszással is. Szép és jó ha mindent gondosan megjátsszanak, az elegáns szereplőkön elegáns a frakk, a szegényeken gyűrött a gúnya, fontos, hogy egy főnemes ne kézzel egye a rostbeaf-et és szalonképesen gyújtson rá a cigarettára, — de mindezt túlságba vinni, körülmenyesen találni némileg a tempó rovására megy. Ebben a darabban minden alapos: a Manderley-ház ifjú asszonykája félóráig néz körül, borzongva, szótlantul a hallban. Manderley ura mielőtt izgatott dolgokat mondana el, két-három cigarettát szív el, ha valaki elájul, félórás akciótlanágban mossák fel, halkán suttogva, a házvezetőnő olyan sokáig büvöli a kis asszonykát, hogy ezalatt egy kötélidegzetű díjbírkózót elbűvölhetne, és így tovább. Valamit változtatni kellene itt, — s nemcsak a *Vigszínház* újdonságában, — a realitásnak megahagyása mellett frissíteni a tempót, egy kis levegőt ereszteni a díszletek közé, egy kissé valószerűtlenebbé tenni a valószerűtlenséget. Erről egyszer külön is beszélni kellene, nemcsak „A Manderley-ház asszonya” kapcsán. Az előadás ennek a lassított filmnek szellemében történik: *Tolnay Klári*, *Szakács Miklós*, *Sívó Mária*, *Ladomerszky Margit*, *Károlyi István*, *Mihályi Ernő* mind lassúak, alaposak, szenvedélytelenek, megfontoltak, egyedül *Bihary József* nem az, aki színész értékeinek teljes vértetében játszik egy eszelőst.

Thurzó Gábor.

A VIGILIA IRÓINAK KÖNYVEI

MÉCS LÁSZLÓ:

ÖSSZES VERSEI P 16 --

BALLA BORISZ:

NICZKY NÖVENDÉK (regény) P 5.60

A MEGSEBZETT (regény) P 5.60

BRUSSZELI NAPLÓ P 3.90

A LÉLEK ÚTJAI (új kiadás) P 5.60

POSSONYI LÁSZLÓ:

ÜLDÖZNI FOGNAK TITEKET (regény) P 5.60

AZ ARNYEK (regény) P 5.60

SZILÁGYI IRMA (regény), -- -- füzve P 4.80 kötve P 5.80

HARSÁNYI LAJOS:

FEJJEL NAGYOBB MINDENKINEL (regény) P 5.60

ÉGI ES FÖLDI SZERELEM (regény) P 5.60

ÖSSZES MŰVEI (előkészületben)

TÓTH LÁSZLÓ:

MAGANYOS JEGENYE (elbeszélések) P 5.60

SIK SÁNDOR:

ÖSSZES VERSEI (füzve) P 6.80

ZRINYI P 5.--

PAZMANY P 5.--

ARADI ZSOLT:

AZ EG A RACS MÖGÖTT (regény) P 5.60

A JATEKOS FIA (regény) P 5.60

IJJAS ANTAL:

MIRANDOLA FORDULASA (regény) P 6.50

AZ ÜZENET (elbeszélések) P 5.--

AZ EMBERELET ÚTJANAK FELEIG (regény) P 4.--

JUST BÉLA:

HAJNALI KETTŐ (regény) P 4.80

SZAGOS MISE (regény) P 7.--

VÖRÖS VAGY FEKETE (regény) P 7.50

RONAY GYÖRGY:

KERESZTUT (regény) P 5.60

LAZADÓ ANGYAL (regény) P 5.60

FAK ES GYUMÓLCSÓK (regény) P 11.60

THURZÓ GÁBOR:

ELŐJATEK (regény) P 6.50

AZ ADÓSSÁG (regény) P 6.40

A TINTAHAL (elbeszélések) P 2.80

KÉZAI BÉLA:

AZ UTOLSÓ NAP (regény) P 5.60

HEGEDŰS ZOLTÁN:

SZAMOSHÁTI ŐSZ (versek) P 5.--

TŰZ TAMÁS:

TISZTA ARANNYAL (versek) P 2.--

VÉGH GYÖRGY:

HAVAS EJSZAKAK (versek) P 4.--

A VIGILIA KÖNYVKIADÓ TAVASZI UJDONSÁGAI

T H O R N T O N W I L D E R :

SORSOM AZ ÉG

A SZENT LAJOS KIRÁLY HIDJA ÉS AZ ANDROSI LÁNY
VILÁGHÍRŰ SZERZŐJÉNEK MODERN, HUMOROS, SZA-
TIRIKUS REGÉNYE. — ÁRA KÖTVE 10·60 PENGÓ.

A VIGILIA ELŐFIZETŐI ÉS OLVASOI MÁRCIUS HÓ
15-IG A PÉNZ ELŐZETES BEKÜLDÉSE MELLETT 7·60
PENGÓS ELŐJEGYZÉSI ÁRON VÁSÁROLHATJÁK.

*A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK*

AZ ORSZÁG UTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-26